

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/332267257>

Розділ 8. Етнополітичні процеси в країнах Центральної Європи (Михайло Зан, Єва Кіш, Павло Леню, Ганна Мелеганич співавтори). [Ethnopolitical processes in Central Europe (whith M....

Chapter · January 2016

CITATIONS

0

READS

21

5 authors, including:

Nadiia Kichera

Uzhhorod National University

8 PUBLICATIONS 0 CITATIONS

SEE PROFILE

ПОЛІТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ

у країнах Центральної Європи

наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть

Міністерство освіти і науки України
Ужгородський національний університет

ПОЛІТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ

наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Ужгород

2016

УДК 327(477)“19/20”

ББК 66.4(4УКР)63/64

П 50

Рецензенти:

Брусилівська Ольга – доктор політичних наук, завідувач кафедри міжнародних відносин Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Мельничук Ігор – доктор політичних наук, доцент кафедри політології та державного управління Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Упорядкування – Лендъел Мирослава.

У навчальному посібнику проаналізовано передумови лібералізації недемократичних політичних режимів у країнах Центральної Європи, трансформацію системи владних інститутів у регіоні, еволюцію партійних та електоральних систем, політичну культуру та участь громадян, регіональний, місцевий та етнополітичні виміри політичного процесу, зовнішню політику центральноєвропейських країн упродовж кінця 1980-2010-х років. Завершується видання підсумуванням результатів політичних трансформацій в Україні на фоні центральноєвропейського досвіду, що полегшить студентам, читачам загалом зробити висновки про гомогенні та гетерогенні тенденції у розвитку сусідніх суспільств.

© Ужгородський національний університет, 2016

© Упорядкування, М. Лендъел, 2016

© Поліграфцентр “Ліра”, 2016

ISBN 978-617-596-221-3

ЗМІСТ

Перелік умовних скорочень	5
Вступ	
<i>(Мирослава Лендъел, Єва Кіш, Антоніна Стряпко)</i>	9
Розділ 1. Теоретико-методологічні засади дослідження постсоціалістичних трансформацій	
<i>(Юрій Остапець, Валентин Буркало, Євгеній Гайданка, Наталія Марадик)</i>	17
Розділ 2. Передумови лібералізації недемократичних політичних режимів у країнах Центральної Європи	
<i>(Наталія Марадик, Євгеній Гайданка, Єва Кіш, Микола Палінчак, Антоніна Стряпко)</i>	45
Розділ 3. Трансформація системи владних інститутів у регіоні	
<i>(Анатолій Ключкович, Чаба Бігарі, Євгеній Гайданка, Наталія Марадик, Іван Стряпко)</i>	77
Розділ 4. Еволюція партійних та електоральних систем у центральноєвропейських країнах	
<i>(Юрій Остапець, Євгеній Гайданка, Анатолій Ключкович, Наталія Марадик, Марина Сорока)</i>	111
Розділ 5. Політична культура та участь громадян постсоціалістичних країн	
<i>(Ольга Сурніна-Далекорей, Оршою Йоов, Єва Кіш, Мирослава Лендъел, Наталія Марадик)</i>	173

Розділ 6. Регіональний вимір політичного процесу в країнах Центральної Європи <i>(Маріан Токар, Ілона Палне Ковач, Іван Стряпко)</i>	215
Розділ 6. Місцева демократія у країнах Центральної Європи <i>(Мирослава Лендъел, Василь Беликанич, Жужанна Долинай)</i>	235
Розділ 8. Етнополітичні процеси в країнах Центральної Європи <i>(Михайло Зан, Надія Кічера, Єва Кіш, Павло Леньо, Ганна Мелеганіч)</i>	287
Розділ 9. Зовнішньополітичні пріоритети центральноєвропейських країн упродовж кінця 1980 – 2010-х років <i>(Єва Кіш, Наталія Буглай, Ганна Гайтанжи, Крістіна Іллар, Тімеа Кулчар, Мар'яна Лізанець, Світлана Мітрьєва)</i>	347
Розділ 10. Інтеграція країн регіону до Європейського Союзу <i>(Віталій Савка)</i>	375
Висновки Результати політичних трансформацій в Україні на фоні центральноєвропейських тенденцій <i>(Мирослава Лендъел, Євгеній Гайданка, Валентин Буркало, Михайло Зан, Єва Кіш, Анатолій Ключкович, Наталія Марадик, Юрій Остапець, Ольга Сурніна-Далекорей, Маріан Токар)</i>	403

Етнополітичні процеси в країнах Центральної Європи

*Михайло Зан,
Надія Кічера, Єва Кіш,
Павло Леньо, Ганна Мелеганіч*

Кінець ХХ – початок ХХІ ст. позначений динамічними перетвореннями в етнополітичній сфері країн Центральної Європи. Зміни проявилися насамперед у нормативно-правовій та інституційній сферах етнополітики Польщі, Угорщини, Чеської Республіки та Словаччини. Трансформаційні процеси, крім соціально-економічної та владно-політичної галузей, таким чином, охопили головних суб'єктів етнополітичних процесів – представників численних етнічних груп і національних меншин Центральної Європи.

До кінця 1980-х рр. питання етнокультурної самобутності та дилеми етноідентифікації кашубів, сілезців, лемків та русинів майже замовчувались. Ромське питання традиційно відкидалось на соціально-економічні маргінеси життєдіяльності суспільства. На єврейський етнокультурний колорит центральноєвропейського регіону було накладено мовчазне табу. Про мозаїчну мережу громадських організацій національних меншин, тим більше про регіональні політичні партії, побудовані за етнічною ознакою, взагалі не йшла мова. Всі названі прогалини етнонаціонального буття Центральної Європи було реанімовано саме в умовах переходу до демократії.

Республіка Польща

Етнонаціональна структура. Упродовж другої половини ХХ ст. населення Польщі чисельно зростало, формувалася його етнодемографічна та етносоціальна структура. З часів перепису населення 1960 р. до 2011 р. населення Польщі зросло з 30 млн осіб до 38 млн 501 тис.

Таблиця 8.1

Етнонаціональна структура населення Польщі за переписом 2011 року

Етнічні групи	Перша ідентичність	У тому числі як єдина ідентичність	Друга ідентичність	Разом (перша та друга ідентичності)	Паралельно як польська ідентичність
	38 511 824	37 072 615	917 339	38 511 824	-
Поляки	37 310 341	36 522 211	83 310	37 393 651	-
Інші	679 613	550 404	834 029	1 467 743	871 440
Сілезці	435 750	375 635	410 969	846 719	430 798
Німці	74 464	44 549	73 350	147 814	63 847
Українці	38 387	27 630	12 613	51 001	20 797
Білоруси	36 399	30 195	10 388	46 787	15 562
Кашуби	17 746	16 377	214 801	232 547	215 784
Роми	12 560	9899	4489	17 049	7036
Росіяни	8203	5176	4842	13 046	7119
Лемки	7086	5612	3445	10 531	3621
Литовці	5599	4830	2264	7863	2961
В'єтнамці	3585	2910	442	4027	1095
Вірмени	2971	2031	652	3623	1524
Євреї	2488	1636	5020	7508	5355
Словаки	2294	1889	947	3240	1114
Італійці	1690	912	6951	8641	7548
Англійці	1560	1193	8935	10 495	9132
Французи	1506	1094	6439	7999	6754
Чехи	1307	969	2139	3447	2176
Американці	1239	813	10 600	11 838	10 811
Болгари	1237	885	934	2171	1224

Продовження табл. 8.1

Етнічні групи	Перша ідентичність	У тому числі як єдина ідентичність	Друга ідентичність	Разом (перша та друга ідентичності)	Паралельно як польська ідентичність
Греки	1083	657	2517	3600	2858
Китайці	1082	989	457	1539	497
Татари	1000	665	916	1916	1112
Голландці	860	520	3067	3927	3326
Індійці	831	702	525	1357	627
Турки	725	542	437	1162	-
Угорці	710	413	1018	1728	1213
Араби	587	372	741	1328	851
Іспанці	496	403	3472	3967	3432
Великополяки	468	380	1047	1515	1109
Японці	337	341	1087	1460	1057
Австрійці	327	199	1381	1708	1413
Шведи	325	2140	1584	1909	1633
Ірландці	301	217	1830	2131	1861
Канадці	297	97	2694	2991	2824
Мазури	252	149	1125	1376	1027
Норвежці	225	151	1264	1489	1307
Бельгійці	218	118	973	1191	1039
Австралійці	176	82	1419	1595	1471
Гуралі	96	96	2839	2935	2824
Кочев'яки	19	9	3046	3065	3053
Інші	13 089	8850	20 319	33 215	22 095
Без етнічної ідентифікації	399	-	-	399	-
Невизначена етноідентичність	521 470	-	-	521 470	-

Джерело: Ludność. Stan i struktura demograficzno-społeczna. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011 / Pod merytorycznym kierunkiem Lucyny Nowak. – Warszawa: Zakład Wydawnictw Statystycznych, 2013. – S. 260 – 261.

РП можна віднести до етнічно однорідних, моноетнічних держав. За результатами перепису 2002 р. із 38 230 тис. осіб майже 37 млн (97%) були етнічними поляками. Кількість представників національних меншин була незначною – 471 475 осіб. Найбільшими меншинами за переписом 2002 р. у Польщі були німецька (152 897 осіб), білоруська (48 737 осіб) та українська (30 957 осіб) етнічні громади. Ромська меншина нараховувала 12 855 осіб (див. табл. 8.1).

Згідно з офіційною статистикою перепису 2011 р., 97,1% населення Польщі є поляками, при цьому як єдину польську національність визнали 36 522 тис. осіб. Наразі найбільш чисельно представлені є німецька, білоруська та українська національні меншини. При цьому досить цікавою є ситуація із визнанням подвійної етнічної ідентичності під час перепису 2011 р., правом на яку скористалося 917 тис. осіб. Уперше було дозволено вказувати комплекс національно-етнічної ідентифікації населення. Для полегшення завдання респондентів вони могли скористатися обширним словником етнонімів або вписати ідентичність самотійно. Якщо аналізувати ситуацію з найчисленнішими національними меншинами упродовж двох останніх переписів населення, то за першою ідентифікацією українська меншина стала більшою (38 тис. чол.) порівняно з білоруською (36 тис. чол.). Українську національність як єдину назвало менше число респондентів (28 тис. чол.), порівняно з білоруською (30 тис. осіб). Лемківську ідентичність як єдину назвали 6 тис. осіб; як першу ідентичність – 7 тис. осіб, як другу – 3 тис.

Дискусійною з наукової точки зору в Польщі залишається *кашубська ідентичність*. Як представники польського субетносу, громада кашубів проживає в межах сучасного Поморського воєводства на півночі країни. Більшість із них визнають себе одночасно поляками за громадянством і кашубами за етнічною приналежністю. Зокрема, під час останнього перепису кашубську як другу ідентичність вказали 215 тис. осіб. При цьому як першу ідентифікацію назвали 18 тис. чол., як єдину – всього 16 тис. чол.

Однак не лише кашуби, а й представники таких діалектно-етнографічних груп, як *гуралі* (3 тис. чол.; мешкають у Малопольському та Сілезькому воєводствах на півдні Польщі) та *кочев'яки*

(3 тис. чол.; жителі Поморського воєводства) заявили про свою етнокультурну специфіку.

Цікавим залишається також сілезьке питання у Польщі. За даними перепису Польщі 2002 р. чисельність *сілезців* становила 173 тис. осіб, у результаті чого вони стали найбільшою етнічною меншиною. Чисельність сілезців у Польщі на даний час становить 847 тис. чол., причому єдиною її визнали 376 тис. осіб, як першу її вказали 436 тис. осіб і як другу – 411 тис. осіб відповідно. Частина сілезьких організацій у країні вимагає визнати їх окремою національною меншиною, а в останні роки почало поставати питання про надання мові (діалекту) сілезців статусу регіональної.

Нормативно-правове регулювання. Польща напередодні вступу до ЄС належала до країн із найкраще відкоригованим законодавством у сфері захисту прав національних меншин. Крім національних законів, це питання також регулювали міжнародні правові акти: Конвенція про захист прав людини та основних свобод, Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Рамкова конвенція про захист прав національних меншин, Європейська хартія регіональних мов, або мов меншин.

До національної правової основи належать перш за все Конституція РП і Закон про національні та етнічні меншини і про регіональну мову. Як і в СР, до законодавства також відносимо закони про мову, освіту, телебачення, захист персональних даних тощо. Зокрема, ст. 35 Конституції говорить про свободу збереження і розвитку своєї мови та культури з метою збереження традицій та звичаїв. Також національним та етнічним меншинам надається право на створення освітніх та культурних закладів, а також право на участь у вирішенні питань, що стосуються збереження власної культурної і релігійної самобутності.

Закон про національні та етнічні меншини та про регіональну мову був прийнятий у 2005 р. У Законі чітко визначено поняття «національної» та «етнічної» меншини, а також перелік меншин, що належать до цих категорій. Згідно зі ст. 2, національною меншиною є група польських громадян, яка в цілому відповідає таким критеріям:

- 1) є менш чисельною від населення РП;
- 2) істотно відрізняється від решти громадян мовою, культурою або традиціями;
- 3) прагне зберегти свою мову, культуру або традиції;
- 4) має почуття своєї історичної національної спільноти та спрямована на її виявлення і захист;
- 5) її предки проживали на сучасній території РП щонайменше 100 років;
- 6) ототожнюється з нацією, зорганізованою у своїй державі.

Національними меншинами, таким чином, визнаються дев'ять етнічних груп країни: білоруси, чехи, литовці, німці, вірмени, росіяни, словаки, українці та євреї.

До етнічних меншин Закон відносить групи польських громадян, які мають подібні до національних меншин характеристики. Виняток становить остання риса – представники етнічних меншин не ідентифікують себе з нацією в окремій країні. Це чотири етнічні групи Польщі: караїми, лемки, роми й татари. Відповідно до польського законодавства та положень Європейської хартії регіональних мов, або мов меншин у РП регіональною визнається кашубська мова.

Структура етнополітичного менеджменту. У Польщі створено ряд дорадчих органів, спеціальних інституцій, які зайняті у сфері забезпечення прав національних та етнічних меншин. Їх перелік та компетенція з початку 1990-х рр. часто змінювалися.

Основною інституцією в структурі етнополітичного менеджменту є Департамент з питань релігії, національних і етнічних меншин. Головними функціями установи є розробка пропозицій державної політики стосовно національних меншин, етнічних груп та регіональних мов, підтримка контактів з організаціями меншин та допомога у реалізації їх потреб, робота по захисту прав осіб, що належать до меншин, етнічних груп, які розмовляють регіональною мовою.

Інший дорадчий орган – Спільна комісія уряду і національних та етнічних меншин – займається розробкою і оцінкою нормативно-правових актів у сфері захисту прав меншин. Нагальними проблемними питаннями у сфері етнополітики займається Комісія з питань

національних та етнічних меншин Сейму Польщі, яка з цією метою проводить постійний моніторинг.

Захист прав осіб, що належать до національних меншин, входить також до компетенції Спеціального уповноваженого із захисту громадянських прав. Важливою є практика застосування у Польщі принципу виборчих переваг. Йдеться про зменшення процентного бар'єру для проходження в органи влади політичних сил національних меншин та зменшення кількості необхідних підписів при створенні політичних партій національних меншин. Крім того, етнонаціональний фактор враховується в адміністративно-територіальному устрої Польщі.

Справами національних меншин відають також Департамент громадських справ при Міністерстві внутрішніх справ, Міністерство освіти, праці і соціальної політики, Головне статистичне управління. Крім того, проводяться періодичні традиційні зустрічі представників національних та етнічних меншин з Президентом Республіки, де вони безпосередньо можуть висловити список проблем меншини. На регіональному рівні певний час функціонував інститут Уповноваженого воєводи у справах національних та етнічних меншин, який виявився малоефективним.

Мовна політика та культурно-освітня сфера. Ст. 35 Конституції РП гарантує польським громадянам, які належать до національних та етнічних меншин, свободу збереження і розвитку їх мови, збереження звичаїв і традицій, розвитку культури. Органам, які відповідають за державні та муніципальні школи, поставлено в обов'язок забезпечити право меншин на освіту в школах із рідною мовою навчання, в школах із додатковим навчанням рідної мови або в двомовних школах і класах.

Особи, які належать до меншини, мають право вживати та писати свої імена та прізвища згідно з правилами правопису мови меншини, перш за все, в документах реєстрації актів громадського стану та в документах, які визначають ідентичність. Вони мають також право на:

1) вільне користування мовою меншини як в приватному, так і в публічному житті;

- 2) розповсюдження та обмін інформації на мові меншини;
- 3) оприлюднення мовою меншини інформації приватного характеру;
- 4) навчання мови меншини або навчання мовою меншини.

Згідно з польським законодавством, «допоміжну мову можна вживати лише в місцевостях, в яких кількість мешканців гміни, що належать до меншини, мова якої має вживатися як допоміжна мова, є не меншим, аніж 20% загальної кількості мешканців гміни...». У такому разі меншина має можливість отримувати двомовні таблички з назвами населених пунктів, де компактно проживають представники громади. Таким чином польський законодавець спонукає державну владу сприяти захисту, збереженню та розвитку культурної самобутності меншин. Закон спрямований на реалізацію принципу рівноправності осіб, незалежно від їх етнічного походження, визначає компетенцію державних органів та органів місцевого самоврядування у цій сфері. Крім того, створюється Спільна комісія уряду і національних та етнічних меншин, яка дає свою оцінку реалізації їх прав, а також вживає запобіжні заходи щодо дискримінації осіб, які належать до меншин. Польське законодавство, таким чином, відповідає міжнародним нормативно-правовим актам у сфері захисту прав національних меншин, забороняючи всі форми дискримінації стосовно осіб, що належать до меншин.

Слід зауважити, що у Міністерстві культури і національної спадщини діє Департамент культури національних меншин, що підтримує постійні робочі контакти з їх основними культурно-громадськими об'єднаннями. Серед головних завдань департаменту – надання фінансової допомоги при проведенні культурних заходів, а також підтримка ЗМІ, що засновані меншинами. Відповідно до чинного законодавства, громадським організаціям національних меншин можуть виділятися тільки цільові дотації на конкретні справи: наприклад, на видання журналів або організацію оглядів художньої самодіяльності та фестивалів мистецтв.

Серед відомих прикладів польського мультикультуралізму варто відзначити діяльність Державного єврейського театру, де виста-

ви йдуть мовою ідиш. Важливими подіями в культурному житті меншин є великий Міжнародний фестиваль церковної музики у м. Хайнувка; у м. Гожув-Великопольський збираються роми на Міжнародні зустрічі циганських ансамблів «Романі дівеса»; під Варшавою проходить загальнодержавний огляд художніх ансамблів національних меншин під девізом «Спільнота в культурі».

Завдяки фінансовій підтримці Міністерства культури і національного надбання національні меншини публікують пресу багатьма мовами: білоруською, ідиш, литовською, німецькою, ромською, словацькою, українською, а також лемківською говіркою. До цих видань належать білоруські «Нива» і «Часопис», литовська «Аушра», українські «Наше слово» і «Над Бугом і Нарвою», лемківська «Бесіда», словацька «Жівот», німецькі «Шлезішес вохенблатт» і «Мазуріше шторхенпост», єврейський щоквартальний журнал «Іделе» та «Слово жидовске» тощо.

За останніми даними Міністерства національної освіти понад 64 тис. учнів у Польщі вивчають одну з дев'яти мов національних меншин. Згідно з Законом про систему освіти, учні, які походять з національних меншин, мають право з дитячого садочка вивчати свою рідну мову. Найбільше представників меншин вивчає німецьку мову – понад 40 тис. учнів та дошкільнят. Для цього організовано 588 пунктів навчання, найбільше з яких в Опольському воєводстві.

Українську мову в РП вивчає понад 3 тис. дітей. Навчання проводиться у 176 пунктах навчання: в садочках, початкових школах, гімназіях та загальноосвітніх ліцеях. Найбільше закладів з українською мовою викладання функціонує у Вармінсько-Мазурському та Підкарпатському воєводствах. Крім цього, як рідну українську мову вивчають також учні Сілезії, в Люблінському, Малопольському, Мазовецькому, Підляському, Поморському, Великопольському та Західнопоморському воєводствах. Понад 300 учнів та дошкільнят вивчають також лемківську говірку.

Громадсько-політична репрезентація національних меншин та етнічних груп. Упродовж панування комуністичної влади близько 600 тис. сілезців виїхали з соціалістичної Польщі до Західної Ні-

меччини. В умовах розпаду Організації Варшавського договору розпочався сілезький етнонаціональний ренесанс. За неофіційними даними в Сілезькому та Опольському воєводствах (сумарна чисельність населення – близько 5,7 млн чол.) мешкає 1,2 – 1,5 млн етнічних сілезців. Лідери цієї громади долучилися до створення низки громадсько-політичних організацій, які проводили активну роботу в контексті реідентифікації жителів Сілезії. Логічним результатом національного руху в Сілезькому та Опольському воєводствах стало те, що під час перепису 2011 року сілезцями загалом визнали себе понад 800 тис. чол.

Сілезький рух за автономію (*Ruch Autonomii Śląska*) є надпартійною асоціацією, громадським рухом, який пропагує ідею відновлення довоєнної автономії Верхньої Сілезії (1919 – 1945 рр.). Організація була створена ще в січні 1990 р. Її лідер Єжи Гожелік дотримується позиції на кшталт «Я сілезець, а не поляк!». Однак політична програма Руху досить поміркована. Він бореться за визнання Варшавою сілезької національності та за автономний статус двох регіонів – Верхньої і Нижньої Сілезії.

Членами Сілезького руху за автономію, який із 24 червня 2001 р. став «добровільною організацією», є близько 7 тис. чол. Рух брав участь у 1991 р. в парламентських виборах й отримав 40 061 голос (0,36%) і два мандати в Сеймі. Під час парламентських виборів 2001 р. два кандидати від Руху були включені в списки Громадянської платформи, а на виборах 2005 р. – до списку ПСП. У контексті політики європейського регіоналізму сілезькі активісти пропонували запровадити в рамках польського адміністративно-територіального формату влади потужні автономні області, які, отримавши фінансову незалежність від центрального уряду, на рівні місцевих громад вирішуватимуть власні справи.

У 1996 р. був зареєстрований Союз сілезців (*Związek Ludności Narodowości Śląskiej*), який мав політично представляти права сілезької меншини, однак невдовзі реєстрація була скасована. Головною перепорою для суддів стало формулювання «сілезька національність» (вона узгоджується з неіснуючою категорією «сілезьке громадянство») та апеляція до положень Закону про національні

та етнічні меншини і регіональну мову 2005 р., який не визнає сілезців ні за національну, ні за етнічну меншину Польщі. Впродовж наступних років усі судові інстанції, навіть Європейський суд з прав людини в Страсбурзі, відхиляли заяви про легалізацію організацій, які в своїй назві мали словосполучення «сілезька національність».

Невизнання сілезців окремою національністю спровокувало появу в середовищі цієї спільноти епізодичних сепаратистських настроїв. Зокрема, 19 березня 2007 року був створений Сілезький сепаратистський рух (*Śląski Ruch Separatystyczny*), лідерами якого стали Грегорз Кот, Даріуш Єрчинські та Марчел Потемпа. Як писали про себе ініціатори Руху, основною метою організації «є національне та територіальне відокремлення або визнання сілезької національності». У 2003 р. істориком і сілезьким громадським активістом Даріушом Єрчинські була видана «Історія сілезького народу», на обкладинці якої написаний девіз: «Хай живе незалежна Сілезія!». Йому ж належить ініціатива звернення в 2006 р. до Генерального секретаря Ради Європи зі звинуваченнями на адресу офіційної Варшави в ігноруванні визнання окремого сілезького народу.

Однак у травні 2010 р. Сілезький сепаратистський рух припинив свою діяльність. Грегорз Кот як кандидат зі списку Сілезького руху за автономію до ради муніципалітету Катовіце отримав лише 51 голос. У своїй програмі Рух за автономію почав акцентувати увагу на фінансовій незалежності Верхньої Сілезії та розвитку сілезької культури, відмежовуючись таким чином від сепаратистських гасел.

Поряд із цим 21 грудня 2011 р. у м. Ополе була зареєстрована Асоціація осіб сілезької національності (*Stowarzyszenie Osób Narodowości Śląskiej*). Серед 18 членів-засновників асоціації більшість належали до опольського відділення Сілезького руху за автономію як регіональної політичної партії. У своїй діяльності Асоціація орієнтується на відродження та підтримку сілезької матеріальної та духовної спадщини, просування позитивного іміджу Сілезії та утвердження серед сілезців активної громадянської позиції.

Динамічною в громадсько-політичному вимірі національною меншиною є німецька громада Польщі. Вже з кінця 1980-х рр. її представники встановили контакти з німецьким урядом, Союзом депортованих та Асоціацією співгромадян. Згодом німецька спільнота отримала представництво на всіх рівнях влади: від місцевого сеймика до парламенту. На початку 1990-х рр. лідер німецької громади в м. Ополе Йоганн Кролл переміг у місцевих виборах до сеймику, здобувши 1/3 голосів виборців. Таким чином, уперше в новітній історії Польщі етнічним німцям була надана можливість представляти інтереси своєї громади. Німецька громада активно використовує можливість застосування принципу виборчих переваг для меншин, у тому числі щодо спрощеної процедури створення політичних партій.

Суб'єктом виборчого процесу в Польщі є ПП «Німецька меншина» (*Mniejszość Niemiecka*). 1991 рік був справжнім успіхом для цієї політичної сили, адже на парламентських виборах вона отримала підтримку 132 059 виборців (1,18%) та 7 мандатів у Сеймі Республіки Польща. У наступній електоральній кампанії 1993 р. за неї проголосувало вже 64 166 виборців (0,61%), а до парламенту потрапило 4 депутати. На виборах 1997, 2001 та 2005 рр. кількість прихильників німецької партії зменшилася до 0,3% і до Сейму потрапили тільки 2 депутати. У результаті парламентських виборів 2007 та 2011 рр. «Німецька меншина» отримала тільки 0,2% та 1 представника в парламенті. Зменшилася кількість прихильників партії національної меншини навіть в Опольському воєводстві. До регіонального сеймика в 1998 р. вона отримала 13 мандатів, на виборах 2002 та 2006 рр. – по 7 мандатів, 2010 р. – 6 мандатів. Аналітики пояснюють таку ситуацію лібералізацією політичної ситуації в країні та можливістю вільного пересування молоді, частина якої працює в сусідній Німеччині, не створюючи таким чином значного громадсько-політичного впливу в Польщі. Крім цього, молоде покоління, порівняно зі старшою генерацією німців, у силу євроінтеграційних процесів не має високого рівня німецької етнічності.

Німецька меншина також репрезентована мережею громадських організацій. Соціально-культурне товариство німців Сілезького воєводства є найбільшою організацією німецької меншини в Польщі. До неї входять близько 330 місцевих організацій Сілезії. Товариство сприяє культурному розвитку освіти в німецькомовному регіоні, працює з метою заохочення двомовності, підтримує місцеві бібліотеки, школи, дитячі садки тощо. Організація тісно співпрацює з неурядовими інституціями в Польщі та за кордоном. Головними напрямками діяльності Соціально-культурного товариства німців Сілезького воєводства є виховання традицій та вивчення німецької мови, історії Німеччини.

У порівнянні з іншими громадськими організаціями етнічних груп Польщі білоруська національна меншина є однією з найбільш сконцентрованих у географічному відношенні. Із 12-ти організацій білорусів Польщі в 10-ти штаб-квартира знаходиться в м. Белосток. Загалом білоруські громадські організації об'єднують близько 5,5 тис. чол. Більшість активістів зосереджена в рамках діяльності Білоруського соціально-культурного товариства (*Białoruskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne*).

Союз білорусів Республіки Польща (*Związek Białoruski w Rzeczypospolitej Polskiej*) на автономних засадах об'єднує ряд громадських організацій. Поряд із цим функціонують такі організації, як Союз білоруської молоді (*Związek Młodzieży Białoruskiej*), Товариство білоруської культури (*Towarzystwo Kultury Białoruskiej*), Асоціація «Білоруський музей і культурний центр» у Гайнівці (*Stowarzyszenie «Muzeum i Ośrodek Kultury Białoruskiej» w Hajnówce*), Асоціація дітей та молоді, які вивчають білоруську мову «АВ-ВА» (*Stowarzyszenie na Rzecz Dzieci i Młodzieży Uczących się Języka Białoruskiego «AB-BA»*), Музей малої батьківщини в Студиводах (*Stowarzyszenie Muzeum Małej Ojczyzny w Studziwodach*).

У польському парламенті є представник білоруської меншини, який обраний за списком СДЛ. У місцевих виборах, що відбулися в 2010 р., білоруська меншина не представила окремих виборчих комітетів. Кандидати, які належать до меншини, брали участь на загальних підставах.

У польському Сеймі функціонує кашубська парламентська група, яка об'єднує 26 сенаторів і депутатів, що пов'язані з Поморським воєводством. Провідними громадськими організаціями кашубів є Кашубсько-поморська асоціація (*Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie*), Кашубський Інститут (*Instytut Kaszubski*), Фонд «Кашубський народний університет» (*Fundacja «Kaszubski Uniwersytet Ludowy»*), Асоціація «Путска Земля» (*Stowarzyszenie «Ziemia Pucka»*), Асоціація «Кашубська єдність» (*Stowarzyszenie «Kaszëbskô Jednota»*). Відомий польський політик, прем'єр-міністр (2007 – 2014 рр.), голова Європейської Ради (з 30 серпня 2014 р.) Дональд Туск за походженням є кашубом.

Ромська громада дисперсно розселена в Польщі, втім теж представлена великою кількістю громадських організацій. Серед них виділяються Союз ромів Польщі (*Związek Romów Polskich*), Консультативно-інформаційний центр ромів Польщі (*Centrum Doradztwa i Informacji dla Romów w Polsce*), Соціально-культурне товариство – Центр культури ромів Польщі (*Stowarzyszenie Kulturalno-Społeczne – Centrum Kultury Romów w Polsce*), Асоціація ромів Вроцлава «Романі Бахт» (*Stowarzyszenie Romów we Wrocławiu «Romani Bacht»*), Міжнародне товариство ромських митців «Рома» (*Międzynarodowe Stowarzyszenie Twórców Romskich w Polsce «Roma»*), ромське освітнє товариство «Харангос» (*Romskie Stowarzyszenie Oświatowe «Harrangos»*), Товариство польських ромів «Парно Форо» (*Stowarzyszenie Romów Polskich «Parno Foro»*), товариство національної меншини «РОМ» (*Stowarzyszenie Mniejszości Narodowej «ROM» w Lublinie*), Товариство ромів Кракова (*Stowarzyszenie Romów w Krakowie*) та багато інших. Сфера їх діяльності охоплює питання інтеграції ромів у польський соціум, зокрема освітньо-виховні, культурні та соціально-економічні аспекти життєдіяльності цієї меншини.

Ще в 1991 р. у м. Білосток розпочав свою діяльність Міжнародний російський клуб. Наразі більшість громадських активістів-росіян у Польщі репрезентовані Російським культурно-освітнім товариством (*Rosyjskie Stowarzyszenie Kulturalno-Oświatowe z siedzibą w Białymstoku*), яке організовує Дні російської культури в Польщі.

Функціонують також організації «Російський Дім» (*Stowarzyszenie «Rosyjski Dom» z siedzibą w Warszawie*) та «Російська спільнота» (*Stowarzyszenie «Wspólnota Rosyjska» z siedzibą w Warszawie*).

Сегментація української громади. Розглядаючи українську громаду в Польщі, особливо цікавою є ідентифікація «українець-лемко-русин». За офіційною державною статистикою за 2002 р., українцями себе визнали 30 597 осіб, лемками ідентифікували себе 5863 особи, причому до русинської етнічної групи віднесли себе тільки 62 особи. Відтак русини зафіксовані у шести воєводствах, а більша частина їх мешкає у Підляському воєводстві (35 осіб). Лемки фіксуються у всіх воєводствах, але найбільше сконцентровані саме в трьох: Нижньосілезькому (3084 особи), Малопольському (1584 особи) та Любуському (791 особа). Українські громади сконцентровані досить рівномірно у всіх воєводствах, проте виразно найбільше українцями себе вважають у Вармінсько-Мазурському (12 009 осіб), значно менше – у Західно-Поморському (3 943 особи), Підкарпатському (3271 особа), Поморському (2987 осіб) та інших воєводствах. За оцінками деяких дослідників, лемківська спільнота становить 30 тис. осіб, а українська – близько 280 тис.

Перепис населення 2002 р. викликав значний резонанс та спротив у лідерів національних меншин, позаяк польські інтерв'юери намагалися применшити чисельність національних чи етнічних спільнот і вказували в основному польську національність при заповненні анкет. Варто відзначити, що в урядовій статистиці українці, русини і лемки ідентифікують себе окремо. Це зовсім не узгоджується з деякими історичними теоріями про еволюцію «русинів» як самоназви – до етноніму «лемко». Та й це лише підтверджує висновки частини дослідників про нечіткість лемківської ідентичності.

У 2011 р. громадяни Польщі отримали можливість засвідчувати свою подвійну ідентифікацію під час перепису населення. Із 51 001 осіб, які визнали українську ідентичність, на рівні першої етноідентичності українцями себе назвали понад 38 тис. осіб (перша ідентифікація), але як єдину українську ідентичність визнали вже тільки 27,6 тис. опитаних. Майже 21 тис. чол. українську ідентичність ви-

знали поряд із польською, що засвідчує про асиміляційні процеси в середовищі українства РП.

У той же час лемківську ідентичність як першу визнали понад 7 тис. опитаних, а як єдину – 5,6 тис. чол. Загальна ж цифра респондентів-лемків за переписом 2011 р. – 10,5 тис. чол. Прикметно, що тільки 34 особи з 638 чол., які визнали свою приналежність до русинської етнічності, визнають її як єдину; інші 604 особи декларують русинство разом із іншими етноідентифікаціями. Цей статистичний факт засвідчує, що порівняно зі СР, русинська ідентичність у Польщі не є примордіальною, а скоріше виступає незначним результатом зовнішнього стимулювання русинського руху в регіоні ЦЄ.

Початки зацікавленості лемківським питанням у пресі відносять аж до початку 1980 р., хоча на той час лемки сприймалися скоріше як певна етнографічна екзотика і лише після падіння комуністичного режиму вже почали згадуватися трагічні сторінки лемків Польщі. Проте демократизація та плюралізм не привели до «єднання русинів» Польщі, хоча, здавалося б, перешкоди для боротьби за свої права й були відсутні. Про відсутність єдності між русинами Лемківщини свідчить інтерв'ю лідерів русинського руху в Польщі з промовистою назвою: «Два лемки, три організації». Зокрема, після активного відродження лемківського руху у Польщі виникли дві організації – Товариство лемків та Об'єднання лемків у Польщі. Товариство лемків ідеологічно наполягає на самостійній лемківській ідентичності, в той час як члени Об'єднання лемків наполягають на тому, що лемки є частиною українського народу. Крім того, у Польщі з 1990 р. діє Об'єднання українців у Польщі.

Однак про етнокультурну єдність лемків говорити досить важко чи принаймні зарано. Більше того, з одного із виступів А. Копчі (одного з керівників Об'єднання лемків) у 1991 р. стає зрозумілим, що лемки дуже часто самі називають свою подвійну ідентичність – «лемко-українець». Деякі дослідники русинства вважають, що основною підставою для існування лемківської ідентичності є протиставлення «свій – чужий», враховуючи природно-географічний

рівень, своєрідність духовної та матеріальної культури. Однак члени Об'єднання лемків вважають, що не варто формувати з лемків новий штучний народ, позаяк це тільки призведе до швидшої асиміляції. У той же час члени Товариства більшу загрозу вбачають в українізації. Крім того, пересічні лемки схильні думати, що русинами себе вважають окремі лемки через їх нерозуміння своєї своєрідності порівняно з українцями та саме сприйняття України на міжнародному рівні.

Також можна звернути увагу на відсутність політичної партії, яка б репрезентувала лемків, і несхильність молодого покоління до регіональної лемківської ідентичності. Кульмінацією стосунків у системі «лемки – держава» став базовий закон Сейму 2005 р., який регламентував статус меншин, а також використання регіональних мов. Відповідно до нього лемки відносилися до етнічних меншин, позаяк не мали власної держави за межами Польщі. За свідченням Я. Ковальчика, етнічною меншиною визнані були лише ті лемки, котрі не визнавали себе частиною українського народу, а не русинами, оскільки за законом українці вважаються національною меншиною Польщі.

Черговою проблемою для русинства в цілому і лемківської ідентичності зокрема стало мовне питання. У 1999 р. було створено першу лемківську граматику постсоціалістичної Польщі, авторами якої стали Г. Фонтанський та М. Хом'як. Піком кодифікації русинсько-лемківської мови став 2005 рік, коли було завершено роботу над «Словником лемківсько-польським».

Важливо відзначити, що в мовному питанні русини-лемки Лемківщини формують власну мову не лише на академічному рівні, а й запроваджують у навчальну програму. Водночас лемківські науковці об'єктивно визнають певний регрес у розвитку етнічної унікальності в 2000-х рр., що пояснюється суперечками всередині спільноти, конституюванні етнічності через спротив та зовнішні подразники.

До певної міри унікальною є мовна статистика польського уряду за 2002 р. Серед 22 698 респондентів, які визнають українську рідною мовою спілкування, 2643 особи визнали польську національ-

ність. Це при тому, що українцями цього ж року визнали себе 30 597 осіб. Ця статистика очевидно засвідчує денаціоналізацію українців за мовною ознакою.

З огляду на мовно-фонетичну близькість польської та української мов, основою ідентичності українців Польщі є скоріше конфесійна, а не етнічна тотожність. Серед лемків рідну мову спілкування визнали 5627 опитаних, з них 561 респондент визнав польську народність, а в цілому лемками ідентифікували себе 5863 особи. Помітно, що в лемківському середовищі мовна стійкість набагато потужніша. Щодо русинської мови, то такої мови взагалі немає в переліку мов спілкування. Урегулювання мовного питання для спільноти лемків відбувається в рамках Закону 2005 р. Оскільки за законом лемки визнані етнічною меншиною, то вони мають певні мовні права, які захищаються цим документом.

Таким чином, варто відзначити, що лемківська ідентичність Польщі є фрагментованою. Фактично лемки, як і русини-українці Словаччини, репрезентують етнографічну складову мозаїки української етнонації та дедалі асимілюються в польському національному соціумі. Маргіналізується насамперед молоде покоління лемків, яке все більшою мірою сприймає польську ментальність та національну ідентичність. Виняток становить хіба що мовно-ідентифікаційна самобутність лемківської спільноти. Отож, лемківський рух у 1990-х роках зазнав значного піднесення, втім на початку XXI ст. він вже не є таким потужним і навіть на рівні культурницьких заходів зазнає певної рецесії.

Білатеральні зв'язки з Україною. Важливим пунктом у налагодженні українсько-польських відносин є підписання 18 травня 1992 р. Договору про добросусідство, дружні відносини та співробітництво. Невдовзі між Україною та Польщею було підписано Угоду про міжрегіональне співробітництво, метою якої стала співпраця у сфері досягнення економічного та суспільного прогресу прикордонних регіонів.

Невід'ємною складовою польсько-українських відносин є роль меншин та особливості їх життєдіяльності. До основних документів, які так чи інакше стосуються меншин у двосторонньому спів-

робітництві, є угоди щодо молодіжних обмінів, культурного та наукового співробітництва, забезпечення прав національних меншин, взаємне працевлаштування, співробітництво в галузі культури, науки і освіти, взаємовизнання документів про освіту, співпрацю в галузі телебачення та радіо тощо.

Радянська політика мала наслідком асиміляцію польської меншини в Україні, основним оплотом національної ідентичності якої залишалася церква. З проголошенням незалежності України одним із основних актів, що захищає права польської меншини в Україні є Закон «Про національні меншини в Україні» (1992 р.). Польща активно підтримує свою меншину, зокрема через створені організації. В рамках Договору про добросусідство члени обох країн мають право на належне використання власних мов, створення різного роду організацій, зокрема освітніх, культурних релігійних.

Важливе значення для двосторонніх зв'язків, у тому числі й у сфері захисту прав меншин, мають українсько-польські зустрічі на найвищому рівні. У 1994 р. була підписана Угода про принципи співробітництва між Україною та Республікою Польща по забезпеченню прав національних меншин. Згідно з угодою, сторони зобов'язувалися надавати особам, які належать до меншин, належні громадські, політичні, соціальні, економічні та культурні права й свободи та враховувати їх при розробці власної політики.

Угорщина

Етнонаціональна структура. Угорщина – це моноетнічна держава, де титульною нацією є власне угорська етнічна спільнота. Етнічна структура Угорщини характеризується наявністю державотворчого етносу та нечисленних національних меншин і етнічних груп. Згідно з угорським законодавством, національною чи етнічною меншиною вважається будь-яка спільнота, яка становить меншість й проживає на території Угорщини понад 100 років, члени якої є угорськими громадянами і мають свою мову, культуру та традиції. В Угорщині у 1,5 тис. населених пунктів проживають представники тринадцяти національних та етнічних меншин, які визнані державним законодавством.

Таблиця 8.2

Етнонаціональна структура населення Угорщини

Національність	Переписи населення (чол.)		Співвідношення чисельності 2011 до 2001 року (%)
	2011	2001	
Угорці	9 168 893 (92,3 %)	9 627 057 (94,4 %)	95,2
Роми	315 583	205 720	153,4
Німці	185 696	120 344	154,3
Румуни	35 641	14 781	241,1
Словаки	35 208	39 266	89,7
Хорвати	26 774	25 730	104,1
Серби	10 038	7 350	136,6
Українці	7 396	7 393	100,0
Поляки	7 001	5 144	136,1
Болгари	6 272	2 316	270,8
Греки	4 642	6 619	70,1
Русини	3 882	2 079	186,7
Вірмени	3 571	1 165	306,5
Словенці	2 820	4 832	58,4
Інші	124 211	128 519	96,6
Всього	9 937 628	10 198 315	97,4

Джерело: Складено за: Population Census 2001 / Factors influencing the ethnic affiliation of the population, 2001 [Електронний ресурс] // Hungarian Central Statistical Office – Режим доступу : http://www.nepszamlalas2001.hu/eng/volumes/24/tables/load1_1.html; 1.1 tábla. A nemzetiségi népesség száma, 2011 [Електронний ресурс] // Sajtótájékoztató. – 2013. – március 28. – О. 1, 5. – Режим доступу : http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/nepsz2011/nepsz_sajto_20130328.pdf

Упродовж 1990 – 2011 рр. чисельність населення Угорщини зменшилася з 10 374 823 до 9 937 628 осіб, тобто на 4,2%. Депо-

пуляція в Угорщині набирає загрозливих масштабів в умовах постійного позитивного міграційного приросту. Перепис населення 2011 р. також засвідчив, що переважну більшість населення держави – 9 168 893 (92,3%) становлять представники угорського етносу. Щодо національних меншин, то серед них виділяють 13 основних: роми – 315 583 осіб (3,16%), німці – 185 696 (1,86%), румуни – 35 641 (0,35%), словаки – 35 208 (0,35%), хорвати – 26 774 (0,26%), серби – 10 038 (0,1%), українці – 7396 (0,07%), поляки – 7001 (0,07%), болгары – 6272 (0,06%), греки – 4642 (0,04%), русини – 3882 (0,04%), вірмени – 3571 (0,03%), словенці – 2820 осіб (0,02%). Загальна кількість представників названих національних меншин складала 644 524 чол. У порівнянні з результатами 2001 р. (див. табл. 8.2), коли їх було трохи більше 400 тис., це означало зростання на 45%. Такий приріст став можливим, вочевидь, тому, що в 2011 р. чимало жителів країни при переписі вперше надали перевагу етнічній, а не громадянській ідентичності.

Окрім корінних національних меншин Угорщини перепис населення 2011 року зафіксував 124 211 осіб, які представляють інші етнічні групи: росіяни (13 337 осіб), китайці (6770 осіб), араби (5461 осіб), в'єтнамці (3500 осіб) та інші (95 143 осіб). Зафіксовані також часті випадки, коли жителі країни відмовилися вказати свою етнічну приналежність.

Щодо географічного розташування національних меншин Угорщини, слід зауважити, що ці спільноти проживають не компактно, а дисперсно по всій країні. Виключенням є тільки область Баранья, де проживає більше 10% німців і частково ромів у окремих поселеннях. Роми в основному (13%) проживають в прикордонних зі СР та Україною областях Боршод-Абауй-Земплен і Саболч-Сатмар-Берег.

У порівнянні з переписом населення 1990 р. помітно, що на початку XXI ст. угорців стало менше не лише за абсолютним показником, але й пропорційно до частки інших етнічних груп. Це пояснюється тим, що раніше представники національних меншин часто реєстрували себе угорцями або відмовлялися відповідати на питання про етнічну приналежність. Однак упродовж останніх два-

дцяти років законодавець створив умови, за яких представником національної меншини стало бути більш комфортно. Для корінних меншин перебаченою є низка преференцій та привілеїв у сфері забезпечення розвитку національно-культурної самобутності, можливостей формування органів самоврядування.

Слід відзначити також деяку умовність даних офіційних переписів населення Угорщини. При реєстрації етнічної ідентичності виникло багато неточностей у випадку з ромами, які з прагматичних мотивів часто декларували себе представниками титульної нації. Дослідники заявляють про значно більшу (близько 0,5 млн осіб) кількість ромів, аніж офіційні 315 583 чол.

Крім ромів, неоднозначна ситуація склалася також із єврейською громадою Угорщини. За неофіційними підрахунками в країні налічується від 54 до 130 тисяч осіб єврейської національності, серед яких 90% є жителями столиці – Будапешта. Відомо, що єврейська громада Угорщини є найбільшою в Центральній Європі. Втім результати перепису цих показників не фіксують, а Закон про національні меншини серед корінних меншин країни євреїв взагалі не називає.

Нормативно-правове регулювання етнополітики Угорщини визначається комплексом законів та іншими правовими документами. Найголовнішими є відповідні статті Конституції, Закон LXXVII «Про права національних та етнічних меншин» (1993 р.) та поправка до нього № 62 (1994 р.), що регламентує утворення органів національного самоврядування; Закон LXXIX «Про загальну освіту» (1993 р.), і найважливіший – Закон CLXXIX «Про права національностей» (2011 р.).

Конституція Угорщини гарантує права людини і громадянина, незалежно від раси, статі, мови, релігії. У 1993 р. Державні Збори Угорської Республіки прийняли Закон LXXVII «Про права національних та етнічних меншин», в якому зафіксовані їх індивідуальні та колективні права щодо використання рідної мови, освіти, культури, масової комунікації. Закон розглядає права меншин як частину прав людини, які потребують особливого захисту. Цей законодавчий акт чітко вказує 13 етнічних груп, яким, згідно з Конституцією, надається статус державотворчих (корінних) меншин: болгари, роми, греки, хорвати,

поляки, німці, вірмени, румуни, серби, словенці, словаки, українці та русини. Отримання статусу державотворчих меншин піднесло значимість їх відносин із владою на якісно вищий рівень.

У 1995 р. була запроваджена посада омбудсмена з питань національних меншин. Також дозволялося утворення органів самоврядування національних меншин місцевого і загальнонаціонального масштабу для забезпечення їх культурної автономії, для чого держава надавала їй відповідну фінансову підтримку.

На середину 1990-х рр. європейська спільнота позитивно оцінила зміни в угорському законодавстві, що стосувалися забезпечення прав національних меншин, хоча певна критика лунала щодо проблеми забезпечення місць для них у парламенті країни, що є поширеною нормою європейської політики мультикультуралізму та однією з правових вимог меншин.

Із 2014 р. набули чинності зміни до Закону 1993 р., відповідно до яких була прописана концепція національних меншин та принцип індивідуальної етнічної самоідентифікації. За національними меншинами визнаються колективні права на збереження і розвиток історичної традиції, мови й культури, використання етнічних особистих імен і географічних назв, освіти, створення й діяльність організацій та підтримку міжнародних зв'язків.

Також компактним етнічним громадам Угорщини передбачається надання преференцій на представництво в муніципальних органах влади. За наявності в місцевій громаді не менше ніж 30 виборців від однієї із зазначених національних меншин, вона має право на мандат у муніципальній раді. Отже, представники тринадцяти корінних етнічних спільнот Угорщини мають доволі значні можливості у сфері місцевого самоврядування та користуються державною підтримкою для збереження й розвитку власної культури.

Стосовно нормативно-правового регулювання етнополітичних зв'язків Угорщини з іншими країнами регіону важливим є Закон «Про угорців, які проживають у сусідніх країнах», який набув чинності 1 січня 2002 р. і визначає надання пільг меншинам, які мешкають за межами історичної батьківщини. Законом передбачені

пільги на працевлаштування та навчання на історичній батьківщині етнічних угорців, які мають постійне місце проживання в інших центральноєвропейських країнах та в Україні зокрема.

Структура етнополітичного менеджменту. Унікальною специфікою етнополітичного менеджменту в центральноєвропейському регіоні є угорська система представницької демократії національних та етнічних меншин. Організаційну основу участі меншин у публічній діяльності на сучасному етапі визначає поправка LXII (1994 р.) до Закону «Про вибори органів самоврядування», яка забезпечила можливість для проживаючих в Угорщині меншин створювати організації як елементи системи адміністративного управління та мати власні місцеві національні органи самоврядування у двох рівноправних альтернативних формах: прямої (обрані органи самоврядування за місцем безпосереднього проживання представників національних меншин) та опосередкованої (регіональне та центральне (загальнонаціональне) самоврядні представництва меншин).

Органи місцевого національного самоврядування в Угорщині мають погоджувальне право щодо всіх найважливіших для них сфер: можуть приймати рішення з питань, які стосуються сфери освіти та культури, ЗМІ, збереження традицій та використання мови. В інших питаннях органи національного самоврядування користуються правами дорадчого органу при урядових структурах.

Уперше 11 грудня 1994 р. одночасно з виборами до органів місцевого самоврядування були проведені перші вибори в місцеві самоврядування національних меншин. Були сформовані 792 місцеві самоврядування національних меншин та перші центральні (загальнонаціональні) самоврядування. Безперечно, лідерами за кількістю таких структур стали роми (417), німці (124), хорвати (50), словаки (40), серби (19), румуни (11), вірмени (8); інші меншини сформували одне-два представництва. В результаті виборів 1998 р. було створено 1328 місцевих самоврядувань національних меншин, а центральні самоврядування були сформовані усіма 13-ма визнаними законом меншинами. Показовими є вибори, що мали місце восени 2010 р. в 1592 населених пунктах Угорщини: найбільшу частку органів самоврядування національних меншин

вже традиційно отримали роми (1248), німці (424), а також хорвати (127); далі – словаки (122), русини (75), румуни (71), поляки (49), серби (48), болгари (41), вірмени (39), греки (37), українці (23) та словенці (11).

На найвищому державному рівні в Угорщині також передбачений інститут «омбудсмена меншин» – Уповноваженого Державних Зборів з прав національних та етнічних меншин, повноваження якого визначаються Законом «Про парламентську гарантію громадянських прав» (1993 р.). Важливою є також діяльність Громадського фонду меншин.

Ще однією ланкою угорського етнополітичного менеджменту є Управління з питань національних і етнічних меншин, яке складається із відділів конкретних етнічних та національних меншин у складі Міністерства юстиції. Голову управління призначає прем'єр-міністр Угорщини. До функцій та роботи Управління належить участь у розробці та координації урядових програм і проведення досліджень національних і етнічних меншин, моніторинг та контроль за правами меншин.

Мовна політика та культурно-освітня сфера. Угорщина однією з перших 5 листопада 1992 р. приєдналася до прийнятих Радою Європи (25 червня 1992 р.) двох документів у галузі захисту меншин – Європейської Хартії регіональних мов, або мов меншин (Мовна хартія), а також до Рамкової угоди з захисту національних меншин.

Угорщина досить потужно фінансує освітньо-культурні інституції та заходи національних та етнічних меншин. Згідно зі статистичними даними, навчання та освіта меншин рідною мовою відбувається, починаючи з рівня дитячого садка і триває включно до вишів. Так, кількість дитячих садків національних меншин у 2008 – 2009 р. становила 19 із 940 вихованцями (з яких 9 – з німецькою мовою виховання, 4 – словацькою, по 2 – з хорватською, сербською та словенською). Протягом 2009/2010 навчального року їх чисельність збільшилась, а саме – усього 47 дитсадків із 2625 вихованцями (з яких 23 – з німецькою мовою виховання, 6 – зі словацькою, 9 – з хорватською, 3 – з румунською, 4 – з сербською

та 2 – зі словенською). Кількість національних середніх шкіл на мовах меншин у цьому році становила 6 із 453 учнями (2 школи – німецькі, 1 словацька, 3 сербські), двомовних – 46 шкіл з 6151 учнем (29 німецьких, по 5 – румунських та хорватських, 4 словацькі і 2 словенські, 1 – сербська). Протягом 2009 – 2010 рр. кількість шкіл збільшилась до 24 (1877 учнів), з-поміж яких 12 німецьких, 3 словацькі та сербські, 2 хорватські, по 1 румунській, словенській, грецькій, болгарській. Двомовних шкіл залишилось 46 (5836 учнів). У 14 національних та двомовних гімназіях навчалось 2 594 особи, з-поміж яких 8 – німецьких, по 2 – словацькі та хорватські й по 1 – румунська та сербська. Гімназій лише з вивченням рідної мови було 26 (2452 учнів) – переважно це німці, греки, словенці, болгарини, а також 16 – роми.

В Угорщині існує лише одна етнічна вища школа імені М. Ганді у м. Печ, яка функціонує у форматі інституційної підготовки ромів до вищих навчальних закладів. У багатьох угорських вищах існують кафедри філології з вивчення мови та літератури національних меншин.

Громадсько-політична репрезентація національних меншин та етнічних груп. В Угорщині у 378 населених пунктах діють німецькі органи самоврядування, основною метою яких є формування культурної автономії, підвищення якості навчання, підготовка педагогів. У 2000 р. у Будапешті було створено Будинок німців Угорщини, у 2003 р. – культурний центр німців Угорщини.

Державне самоврядування словаків Угорщини було створено у 2007 р. та об'єднує на даний час 11 інституцій, з яких 3 – це навчальні заклади. В Угорщині у 116 населених пунктах діють словацькі органи самоврядування. У сфері культури словацькі громадські організації є дуже активними. Вони щорічно організують фестиваль співів «*Zlatý škovranok*», фольклорні фестивалі, видають щотижневик «*Ľabän*» та календар «*Ľabiansky kalendár*».

Румуни також мають представництво у 90 населених пунктах на рівні 44 румунських самоврядувань. Державне самоврядування румунів, яке було створене у 2007 р., об'єднує також 3 громадські інституції.

Сегментація української громади. Русини-українці в Угорщині є автохтонним населенням, яке проживало на теренах північно-східних областей країни, становлячи на середину ХІХ ст. до 4 – 5% населення (за різними даними від 30 до 40 тис. осіб). Вони піддавалися поступовій асиміляції впродовж останніх 150 років, що припинилося тільки в епоху демократизації.

Уперше визначення «рутен» фігурувало в офіційному переписі населення країни 1930 р., коли їх було зареєстровано 996 осіб. Тоді ж було засвідчено, що 4977 осіб володіють русинською мовою. Під час перепису населення 1990 р. в Угорщині українцями ідентифікувалося 674 осіб. Зауважимо, що у графі «етнічна меншина» вони фігурували разом з «рутенами». Це означає, що на початку 1990-х рр. українців та русинів в Угорщині сприймали як єдину меншину. Однак уже в 1993 р. базовим законом тринадцятьом етнічним меншинам Угорщини було надано статус корінних (державотворчих). Серед них окремо були виділені українці (6-е місце в країні за кількістю представників громади) та русини (12-е місце).

Точну чисельність українців та русинів можна ідентифікувати після оголошення результатів перепису 2001 р., згідно з якими в Угорщині було зафіксовано 2079 русинів (0,02%) та 7393 українців (0,07%). Відповідно до інших критеріїв, їх кількість коливається в межах 1 – 1,3 тис. русинів та 3,5 – 5 тис. українців. Результати ж останнього перепису (жовтень 2011 р.) показують, що кількість русинів значно збільшилася – майже на 50% і становить 3832 чол., тоді як українців стало більше на 3 особи. Можемо припустити, що впродовж наступних років кількість людей, що ідентифікує себе русинами, буде тільки зростати, оскільки для цього в Угорщині існує значна потенційна соціальна база – приблизно 270 тис. громадян країни сповідують греко-католицизм. Як відомо, раніше це віросповідання вважалося етнічним маркером саме місцевих русинів-українців.

Відзначимо, що українцями себе насамперед ідентифікують люди, які емігрували до Угорщини впродовж останніх десятиліть, тоді як русинами називаються нащадки українців-русинів, які тут

оселялися в минулі століття. Такий розподіл в ідентифікації став зручним приводом, щоб українців-русинів поділили на дві етнічні громади. Таким чином, тепер в Угорщині офіційно існують дві окремі національні меншини, які проводять культурницьку політику, мають свої організації, веб-сайти тощо. У країні створені умови, які поглиблюють відособленість українців та русинів. Це проявляється у законодавстві, у диспропорції урядового фінансування меншин, інформаційному розмежуванні спільнот.

Нині в кожній області Угорщини проживає понад 100 українців, але здебільшого дисперсно. Найбільше українців проживає в Будапешті (1868 осіб), а також областях Саболч-Сатмар-Берег (434 особи), Боршод-Абауй-Земплен (282 особи), Гайду-Бігор (217 осіб) та Веспрем (190 осіб). Українознавчі студії існують у формі недільних шкіл. В Угорщині діє десяток українських організацій, серед яких слід відзначити діяльність з 1991 р. першої української організації – «Товариства українців-русинів Угорщини імені Т.Г. Шевченка», а з 1995 р. – Товариства української інтелігенції Угорщини.

Найбільш плідною з 1992 р. є культурно-просвітницька діяльність Товариства української культури, яке очолює Я. Хортяні. Серед досягнень Товариства: двомовний часопис «Громада», недільна школа для дітей у Будапешті, україномовні щотижневі передачі на угорському радіо.

Державне самоврядування українців Угорщини об'єднує більшість українських громадських організацій і відповідно отримує урядове фінансування: у 2008 р. – 28,6 млн форинтів, у 2009 р. – 37,8 млн.

Характеризуючи діяльність української та русинської громад Угорщини, слід відзначити більшу активність останньої. Найбільш відомими лідерами русинського руху сучасної Угорщини є В. Гіріц, А. Лявинець, Г. Гаттінгер-Клебашко. Останній у 1991 р. створив Товариство русинів Угорщини. Серед досягнень організації можна назвати участь у заснуванні в Будапешті Товариства ім. Енді Варгола та Русинського наукового інституту; організацію викладання предметів русинською мовою в школі с. Мучонь та відкриття там

Русинського музею; започаткування міжнародного русинського молодіжного літнього табору; участь у зібраннях Всесвітнього конгресу русинів, організація та проведення двох конгресів на території Угорщини.

Під керівництвом Г. Гаттінгера-Клебашко Товариство здобуло представництво в урядовій програмі русинського самоврядування. Перша русинська самоврядна громада була створена в 1994 р. у с. Мучонь. У 1998 р. всі існуючі на той момент дев'ять русинських самоврядних громад створили Державне самоврядування меншини русинів, яке видає підручники для дітей, книги сучасних авторів, репринтні публікації русинів минулого, готує передачу русинською мовою, яка щовівторка звучить по радіо. Під егідою самоврядування у Будапешті відкрито бібліотеку русинської літератури, виходить друкований орган ДСМР – журнал «Русинський Світ».

У 2008/2009 навчальному році русини створили двомовний дитячий садок з 11 дітьми та 2 двомовні середні школи (54 учнів). У 2011 р. була видана нова русинська абетка для всіх шкіл регіону. Крім кафедри української та русинської філології при педінституті у м. Ніредьгаза, русинську мову вивчають на кафедрі слов'янських мов факультету гуманітарних наук Будапештського університету імені Етвеша Лоранда.

Білатеральні зв'язки з Україною. Взаємини Угорщини та України вважаються прикладом прагматичної міжнародної співпраці у центральноевропейському регіоні. Вже 31 травня 1991 р. було підписано Декларацію про принципи співробітництва між Угорською Республікою та Українською РСР із забезпечення прав національних меншин, яка по суті і є основою угорсько-українських відносин в етнополітиці. Доречно відзначити, що з-поміж подібних угод у регіоні ця Угода гарантувала як індивідуальні, так і колективні права національних меншин. Інституційний розвиток двостороннього співробітництва України та Угорщини в етнополітичній сфері визначається базовим документом – Договором про основи добросусідства та співробітництва між Україною і Угорською Республікою, який було підписано 6 грудня 1991 р. Згідно зі ст. 15,

яка включає питання національних меншин, зокрема розвитку їх культури, була досягнута домовленість двох держав про розширення і поглиблення традиційних взаємних культурних зв'язків як природної потреби народів і невід'ємної частини європейського культурного надбання.

Білатеральні зв'язки Угорщини з Україною в етнополітичній сфері мають особливу специфіку в центральноевропейському регіоні. По-перше, обидві країни мають стійкий легітимний інтерес до своїх етносів, які є меншинами в сусідніх державах. Зазначимо, що згідно з даними Всеукраїнського перепису населення 2001 р., у західному поліетнічному прикордонні України – Закарпатській області мешкає 151,5 тис. угорців (12,1% населення області) із 156,6 тис. угорців України (0,3% населення). Кількість угорців Закарпаття за підрахунками представників громадських організацій та історичних церков становить 160 – 170 тис. чол. Угорці Закарпаття проживають компактно – переважна більшість їх мешкає у Берегівському, Виноградівському та Ужгородському районах, у містах Ужгород, Чоп і Мукачево.

Окрім того, питання меншин є одним із трьох пріоритетів зовнішньої політики всіх урядів Угорщини починаючи з 1990 року. Основною метою цієї політики є сприяння збереженню національної ідентичності угорців, які мешкають у сусідніх країнах, а також розвиток політичних, культурних й економічних зв'язків між Будапештом та угорськими громадами.

Багатим є досвід сторін у розбудові механізмів рівноправного розвитку білатеральних міждержавних етнополітичних зв'язків. Насамперед, йдеться про створення Змішаної українсько-угорської комісії з питань забезпечення прав національних меншин, до якої входять представники державних установ і національних меншин обох країн. До компетенції Змішаної комісії належить прийняття за згодою сторін конкретних рекомендацій урядам України та Угорщини у сфері етнополітики. З-поміж досягнень діяльності Комісії, громадських організацій та відповідних установ двох держав слід відзначити: розміщення двомовних надписів у населених пунктах, де проживають національні меншини обох країн; повернення істо-

ричних назв населеним пунктам у Закарпатській області, де проживають угорці; виділення приміщень для навчання і культурної діяльності українців в Угорщині; відкриття нових шкіл з угорською мовою навчання на Закарпатті. З метою реалізації права на вільне користування та навчання рідною мовою на всіх рівнях навчання у 2008 р. відбулося відкриття Гуманітарно-природничого факультету з угорською мовою навчання в Ужгородському національному університеті.

Важливим інституційним механізмом співпраці сторін є Угорсько-українська міжпарламентська спільна комісія, яка була створена 29 вересня 1995 р. на основі підписаної 28 вересня 1994 р. Угоди про співпрацю між Державними Зборами Угорщини і Верховною Радою України.

Чеська Республіка

Етнонаціональна структура. Чеську Республіку слід віднести до держав із поліетнічним складом населення, де домінуючим етнічним та державотворчим ядром нації виступають чехи. У 1994 р. етнічними чехами себе визнали 81,2% опитаних, 13,7% своєю національністю вказали «мораванин» та «сілезець». Крім того, 3,1% населення склали словаки, 0,6% – поляки, 0,5% – німці та 0,9% – інші етнічні групи. Особливістю цього перепису населення було те, що несподівано для багатьох відбулося зростання місцевого патріотизму та етнічного самовизначення в Моравії та Сілезії.

У 2001 р. домінуючою національною меншиною ЧР залишалися словаки – 1,86% (193 190 осіб), хоча в порівнянні з 1994 р. їх кількість зменшилася майже у два рази. Польська меншина склала 0,5% (51 968 осіб), німецька – 0,38% (39 106 осіб), українська – 0,21% (22 112 осіб), угорська – 0,14% (14 672 особи), росіян налічувалося 0,12% (12 369 осіб), ромів – 0,11% (11 746 осіб), болгарів, хорватів, греків, сербів та русинів – від 1 до 4 тис. осіб, тобто від 0,01 до 0,05% населення країни (табл. 8.3).

Таблиця 8.3

Етнонаціональна структура населення Чеської Республіки

Національність	Переписи населення					
	2011		2001		1991	
	Всього	%	Всього	%	Всього	%
	10 436 560	100	10 230 060	100	10 302 215	100
Чехи	6 711 624	64,3	9 249 777	90,4	8 363 768	81,2
Моравці	521 801	5	380 474	3,7	1 362 313	13,2
Словаки	147 152	1,4	193 190	1,9	314 877	3,1
Українці	53 253	0,5	22 112	0,2	8 220	0,1
Поляки	39 096	0,4	51 968	0,5	59 383	0,6
В'єтнамці	29 660	0,3	17 462	0,2	421	0,0
Німці	18 658	0,2	39 106	0,4	48 556	0,5
Росіяни	17 872	0,2	12 369	0,1	5 062	0,1
Сілезці	12 214	0,1	10 878	0,1	44 446	0,4
Угорці	8 920	0,1	14 672	0,1	19 932	0,2
Роми	5 135	0,0	11 746	0,1	32 903	0,3
Китайці	3 212	0,0	-	-	-	-
Греки	2 043	0,0	3 219	0,0	3 379	0,0
Русини	739	0,0	1 106	0,0	1 926	0,0
Болгари	-	-	4 363	0,0	3 487	0,0
Румуни	-	-	1 238	0,0	1 034	0,0
Інші	58 867	0,6	30 402	0,3	32 508	0,3
Вказали дві національності	163 648	1,5	12 978	0,1	-	-
Не відповіли	2 642 666	25,3	173 000	1,7	-	-

За даними перепису населення 2011 р., у ЧР проживає 10 436 560 осіб. Результати цього перепису суттєво відрізняються від результатів попередніх років. По-перше, на питання про свою національну приналежність не захотіли відповісти 2,74 млн осіб, що становить майже ¼ всього населення країни. Під час попереднього перепису, що проводився в 2001 р., подібне небажання виявили лише

173 тис. осіб. Отже, в ЧР збільшилася кількість людей, які декларують європейську ідентичність, поширеним стає космополітизм. Зросла кількість тих, хто не міг визначитися у виборі між двома національностями: 99 028 осіб вказали на поєднання чеської та моравської національності.

По-друге, порівнюючи дані переписів 2001 та 2011 рр., можна простежити зменшення кількості чехів у загальній кількості з 90,4 до 64,3%, тобто з 9 249 777 до 6 711 624 осіб. Отже, хоча чехи й залишаються домінуючим етносом, але їх кількість істотно зменшується у загальній етнопонаціональній структурі населення держави. Менша кількість людей також назвала себе сілезцями та моравцями: з 0,4 і 13,2% у 1991 р. до відповідно 0,1 та 4,9% у 2011 р. Якщо у 1991 р. домінуючий етнос у країні разом із двома субетносами – моравцями та сілезцями – складав близько 95%, то в 2001 р. – 94,2%, а в 2011 р. – тільки 69,4%.

По-третє, кількість представників національних меншин, які історично опинилися на території держави, зменшується внаслідок мовної асиміляції та інтеграції у чеський соціум. У 2011 р. майже вдвічі порівняно з 1991 р. зменшилася кількість словаків (147 152 особи), поляків (39 196 осіб), угорців (8920 осіб) та німців (18 658 осіб).

По-четверте, за десять років, що минули з часу попереднього перепису, населення країни збільшилося більше ніж на 200 тис. осіб, що пов'язується з імміграційним приростом. Унаслідок постійної трудової міграції значно зросла кількість українців (53 253 особи), росіян (17 872 особи) і в'єтнамців (29 660 осіб). Також зросла чисельність представників інших національностей – з 30 402 до 58 867 осіб, що становить 0,6% від усього складу населення ЧР.

Щодо територіального розподілу проживання чехів, то найбільша їх відносна частка (97%) проживає у містах Хрудім, Пелгрімов і Брод, найменша (75%) – в Брно. Моравське населення найбільш представлене на історичній території – у Південноморавському краї. Сілезька етнічна група широко представлена в Опаві, районах Карвіна і Фрідек-Містек.

Досвід проживання у чеському середовищі наклав відбиток на багатьох представниках словацької меншини. Процеси культурної

та мовної асиміляції відбуваються повільно, але невпинно. Враховуючи широкий спектр факторів (зайнятість, місце проходження строкової військової служби, навчання, переселення внаслідок сімейних обставин), значна кількість словаків проживає у Моравії, особливо в містах Карвіна і Соколов. Наразі друга за величиною словацька громада у світі налічується саме в ЧР.

Кількість представників німецької меншини поступово зменшується і чисельно вона домінує лише в прикордонних районах Західної Чехії, зокрема в Карлових Варах та Усті-над-Лабем.

Польська етнічна група переважає в містах Карвіна і Фрідек-Містек. Кількість представників польської національної меншини збільшилася в трьох регіонах – Центральночеському, Південноморавському та у Празі. Значно скоротилася чисельність поляків у Карлових Варах та Мораво-Сілезькому краї.

Окрему етнічну групу становлять роми, якими заявили себе менше 12 тис. осіб, тобто їх частка в етнонаціональному складі населення становить лише 0,1% населення. Водночас, кількість осіб, які визначили ромську мову як рідну, є більшою від цієї чисельності в три рази. Ромська громада Чехії складається з двох груп: одна проживає на території Чехії та Моравії протягом кількох століть і веде напівкочовий спосіб життя; інша – ті, які перекочували на територію Чехії зі Словаччини після Другої світової війни.

Розміщення окремих етнічних груп, зокрема польської, німецької, переважає у традиційних сільських поселеннях. Поряд із цим етнічні громади українців, в'єтнамців та росіян більш представлені у великих містах, де сконцентровані трудові ресурси та розвинута соціально-економічна інфраструктура держави.

Нормативно-правове регулювання. Нормативно-правову базу захисту національних меншин у ЧР складає Конституція та ряд законів. Окремо необхідно згадати Хартію основних прав і свобод (1991 р.), яка стала першим документом, у якому були зафіксовані положення про захист національних і етнічних меншин. Усім громадянам, які презентують національні або етнічні меншини, гарантується всебічний розвиток, зокрема право спільно з іншими представниками меншини розвивати власну культуру, поширювати

і отримувати інформацію рідною мовою і гуртуватися в національні об'єднання.

Базовий Закон про права національних меншин почав діяти 2 серпня 2001 р. (№ 273/2001). На його правову структуру вплинули Хартія основних прав і свобод людини, Рамкова конвенція про захист національних меншин та Рекомендації Ради Європи № 1201 від 1993 р., тому особлива увага приділяється визначенню понять «національна меншина» та «член національної меншини». Зокрема, членом національної меншини визнається громадянин ЧР, який відносить себе до іншої, нечеської національності та виявляє бажання вважатися членом національної меншини разом з іншими громадянами. Тоді як під терміном «національна меншина» розуміють співтовариство громадян ЧР, що відрізняється від інших громадян, як правило, іншим етнічним походженням, мовою, культурою і традиціями, у кількісному відношенні є меншістю й одночасно його члени висловлюють бажання вважатися національною меншиною, щоб мати можливість спільно зберігати і розвивати свою самобутність, мову та культуру з метою представництва і захисту своїх інтересів. Цей закон також зобов'язує уряд підтримувати діяльність та розвиток національних меншин, однак лише тих, які традиційно довго живуть на території ЧР. Для затвердження пріоритетності національних меншин у дорадчий орган при Міністрові внутрішніх справ входять представники таких спільнот: болгарської, хорватської, угорської, німецької, польської, ромської, русинської, російської, грецької, словацької, сербської та української. Водночас деякі меншини у ЧР також користуються захистом на основі міжнародних договорів та двосторонніх угод. Йдеться про польську, німецьку, словацьку і хорватську спільноти.

Що стосується становища інших меншин або, точніше, іноземних діаспор, що складаються з осіб із дозволом на довготривале або постійне мешкання, то їх статус регулюють особливі правила. У зв'язку з постійною міграцією до країни неєвропейських народів (насамперед, в'єтнамців та китайців), законодавчий процес у цій сфері розвивається динамічно, реагуючи на актуальну проблематику міграції та інтеграції іноземців.

Базовий закон гарантує особам, які належать до національних меншин, такі основні права:

- 1) право на вільний вибір приналежності до національної меншини, за який громадянин не повинен зазнавати дискримінації;
- 2) право об'єднуватися в національні товариства, політичні партії та рухи;
- 3) право на участь у вирішенні проблем національних меншин – через комітети у справах національних меншин та Раду у справах національних меншин;
- 4) право на використання імені та прізвища мовою національної меншини;
- 5) право на збереження, розвиток і повагу до культури, традицій і мови. Для цього створюються умови і підтримуються державні програми, спрямовані на розвиток театрів, музеїв, галерей, бібліотек, підтримуються національні ЗМІ.

Структура етнополітичного менеджменту. За шкалою «етнічного клімату», яка заснована на національній політиці, відбитій у внутрішньому законодавстві, прихильності до міжнародних угод, ЧР перебуває у позитивній частині вимірювання. Свідченням цього є доволі мозаїчна система етнополітичного менеджменту.

На рівні законодавчих органів влади цільове питання відноситься до повноважень Підкомітету з питань національних меншин Палати депутатів (з жовтня 1998 р.) і Підкомітету із застосування Хартії основних прав і свобод людини. Обидва ці Підкомітети функціонують у межах Комітету прохань Палати депутатів. Проблемами національних меншин займаються також Комітет з питань петицій, Комітет з питань прав людини, Комітет з питань науки, Комітет з питань освіти та Комітет з питань культури Сенату.

У структурі виконавчої влади функціонують два консультативні органи – Урядова рада у справах співтовариства ромів та Урядова рада з національних меншин. Існують також спеціальні органи (наприклад, робочі комітети Міністра праці і соціальних справ), які сформовано в лінійних міністерствах. На місцевому рівні створено посади радників із питань ромів, які також допомагають координувати процес інтеграції цієї меншини. Посада координатора радників

із питань ромів функціонує на рівні регіональних органів самоврядування. Представники національних меншин є також у Консультативній раді Міністерства культури і Консультативній раді Міністерства освіти, молоді та спорту.

Члени Урядової ради з національних меншин представлені на рівні заступників міністра Міністерства фінансів, Міністерства культури, Міністерства освіти, молоді та спорту, Міністерства праці та соціальних справ, Міністерства внутрішніх справ, Міністерства юстиції, Міністерства закордонних справ, представника канцелярії Президента, омбудсмена, заступника члена Кабінету Міністрів та дев'ятнадцяти представників із дванадцяти національних меншин (від одного до трьох – залежно від кількісних характеристик меншини та її історичного і сучасного становища). В цілому Рада складається із 30 осіб. Показовим стало те, що після оприлюднення результатів перепису населення 2011 року представники в'єтнамської та білоруської меншин стали повноправними членами Ради у справах національних меншин (липень 2013 р.). Тобто, офіційно зафіксувавши зміни в національному складі населення, чеська влада відразу відобразила це в структурі компетентного урядового органу.

Важливим завданням Ради є підготовка «Порядку і умов надання грантів із центрального бюджету для діяльності представників національних меншин». Метою надання грантів є системна реалізація урядової політики, зосередженої на створенні умов для дотримання і захисту прав національних меншин. Рада також щороку доповідає в уряді про становище цих спільнот, зокрема у контексті дотримання норм Європейської хартії регіональних мов або мов меншин.

Урядова Рада у справах співтовариства ромів є консультативним, координаційним органом уряду. До складу Ради входять 12 представників від центральної влади (у ранзі заступника міністра), а також 12 представників ромів. Представники співтовариства ромів призначаються в Раду на підставі регіонального принципу. Рада у справах співтовариства ромів щорічно, починаючи з 2004 року, доповідає про становище громади в ЧР, оцінює стратегічні документи у сфері інтеграції ромів, а також здійснює аналіз нормативної бази. Звіт відображає законодавчі та інституційні зміни,

містить приклади позитивних практик і оцінку ризиків подальшого розвитку подій у разі відмови від вирішення поточних проблем ромської громади.

На рівні місцевого самоврядування у населених пунктах, де компактно проживають представники національних меншин, можуть також створюватися комітети у їх справах. Водночас у будь-якому населеному пункті, незалежно від кількості представників меншин, за необхідності, може створюватися цільова комісія. Такі комісії існують, наприклад, в Празі, Ліберці, Мості.

Національні та етнічні меншини підтримуються головним чином за рахунок грантових програм із державного бюджету. Ця підтримка відбувається за такими напрямками:

- 1) збереження, розвиток та популяризація культури національних меншин;
- 2) поширення й отримання інформації мовами меншин;
- 3) освіти мовами меншин і полікультурної освіти;
- 4) проектів інтеграції ромів.

Зауважимо, що профільні міністерства мають додаткові галузеві програми.

На додаток до програм Міністерство культури передбачає державні гранти для діяльності представників національних меншин або субсидії для підтримки їх діяльності в мультикультурній сфері. Програми в галузі культури та освіти також призначені для інших етнічних спільнот, зокрема єврейської та в'єтнамської. Підтримуються громадські організації цих меншин, а також інституції, зокрема Єврейський музей у Празі.

Мовна політика та культурно-освітня сфера. Державною мовою в ЧР є чеська, якою розмовляє близько 96% населення країни. Порівнюючи показники національності та рідної мови, можна зауважити, що лише польську мову назвали рідною більше людей, ніж наявно представників цієї національності. Водночас назвали себе чехами майже на 50 тис. осіб більше, ніж вказали чеську як рідну мову.

Використання чеської мови не регламентується спеціальним законом про мову. Поряд із державною мовою, податкові органи можуть використовувати також словацьку мову. Визначаючи офіцій-

ний статус чеської мови, закон допускає використання фізичними особами їх рідної (нечеської) мови в органах державної влади та місцевого самоврядування та судах, у разі, якщо їхнє знання чеської є недостатнім. Громадяни ЧР, що належать до національних меншин, мають право спілкуватися в органах влади рідною мовою за допомогою перекладача, витрати на якого оплачує держава. Однак у дійсності подібна практика є рідкісною, і в абсолютній більшості мовою спілкування в офіційних закладах є чеська мова, деколи – словацька.

Упродовж навчання у середній школі громадянин ЧР зобов'язаний вивчати чеську або словацьку мову. Громадянам німецької, угорської, польської та української національних меншин гарантоване право отримання освіти рідною мовою. Законодавство передбачає функціонування радіо- та телепередач мовами меншин, що покликано сприяти розвитку їх національних культур.

Чеські громадяни, які належать до національних та етнічних меншин, можуть відповідно до Хартії основних прав і свобод людини спілкуватися рідною мовою. Національні меншини, які «традиційно і в довгостроковій перспективі» проживають у ЧР, мають право на освіту і навчання рідною мовою в школах, дошкільних і шкільних установах на умовах, встановлених законом. Ці меншини також можуть створювати приватні школи, дошкільні та освітні заклади з викладанням мовами меншин. Національні меншини мають право на двомовні назви в муніципалітетах, у яких вони живуть, назви вулиць, громадських місць, будівель та інших об'єктів. Спеціальні закони регулюють участь представників національних меншин у розв'язанні питань, що стосуються їх інтересів, використання рідної мови у громадському житті, поширення та отримання інформації, освіти мовами національних меншин, збереження і розвиток культури та недискримінації.

Для забезпечення мовних потреб національних меншин у Празі в 2007 році було створено Будинок національних меншин. Завдання цієї структури полягає в наданні комплексних послуг щодо захисту прав національних меншин, а також забезпечення можливостей для розвитку самобутності національних меншин, збереженні їх мови,

культури та фольклору, сприяння й підтримка культурної спадщини національних меншин. Також у Празі з 1999 р. функціонує громадська організація «Міжкультурний центр».

Громадсько-політична репрезентація національних меншин та етнічних груп. Громадянське суспільство, зокрема неурядові організації, відіграють дуже важливу роль в інтеграції представників національних меншин. У ЧР особи, які належать до національних меншин, можуть утворювати свої організації без жодних обмежень. Йдеться, насамперед, про громадські об'єднання, що діють як некомерційні організації. Тільки деякі національні меншини можуть створювати державні корпорації або фонди. Національний принцип був установлений і щодо політичних партій та політичних рухів, але з короткостроковим формальним існуванням (за винятком ромської «Громадянської ініціативи» та угорського політичного руху «Співіснування», який зарекомендував себе на місцевому рівні).

Використовуючи своє право на об'єднання, більшість національних меншин уже з часу проголошення ЧР почали створювати громадські організації різного типу. Станом на кінець 2013 року було зареєстровано 771 громадську організацію національних меншин ЧР.

Словацька меншина у ЧР є добре структурованою, хоча її активність значно варіюється по регіонах країни. Її діяльність здійснюється, у першу чергу, через громадські організації, частково за рахунок релігійних об'єднань або неформальних груп. Найчисельнішими організаціями, що базуються в Празі, є Спільнота словаків у Чеській Республіці і Словацько-чеський клуб. Через ці організації здійснюється культурна, видавнича та просвітницька діяльність представників меншини. Громадські об'єднання словаків тісно співпрацюють. Представлені також такі організації: Спільнота словаків у Брно, Асоціація словаків за кордоном, Словацький літературний клуб у Чеській Республіці, Клуб словацької культури в Чеській Республіці та інші. До недавнього часу координаційним центром громадських організацій словаків у Чеській Республіці був Словацький форум.

Поляки представлені Конгресом поляків, Польським культурно-просвітницьким союзом в Чехії, Польською молодіжною асоціацією в Чеській Республіці, Польською культурно-освітньою асоціацією польської меншини в ЧР. Однією з найактивніших організацій є Конгрес поляків, який представляє польську меншину в стосунках із більшістю суспільства, державою та органами місцевого самоврядування, ЗМІ, координує діяльність польських об'єднань, що діють на території ЧР. Конгрес видає журнал «Голос люду». Інші заходи включають організацію дискусійних зустрічей, тренінгів і семінарів для волонтерів, а також ряд інших культурних заходів. Представники Конгресу представляють польську меншину і в Урядовій раді у справах національних меншин.

Німецька меншина представлена двома організаціями – Культурною асоціацією німецьких громадян Чеської Республіки (KSONN) та Асамблеєю німців у Чехії, Моравії і Сілезії (SN). Обидві асоціації намагалися в останні роки плідно співпрацювати. Діяльність першої з них в основному відбувається в 23 первинних організаціях у прикордонному регіоні. Асамблея німців Чехії, Моравії та Сілезії своїм завданням ставить домогтися впливового представництва у владних органах. Крім того, важливими в житті німецької меншини є бібліотечний та інформаційний центр Гете-Інституту в Празі та Фонд підтримки чесько-німецького порозуміння й співпраці. Австрійці ЧР об'єднані в Австрійський культурний форум.

У ЧР зареєстровано понад 500 ромських громадських об'єднань. До найбільш успішних з них належать: Чеський захід, Асоціація ромів Північної Моравії, Ромська громадська організація Карлових Вар, Товариство ромів у Моравії, Спільне життя Острава, Демократичний Альянс ромів, Роми Праги, Асоціація ромів і національних меншин у Пльзенському краї, Громадський центр Чанов, Асоціація ромів і національних меншин у Годоніні та Асоціація дітей та молоді в Зліні.

У середовищі угорської меншини діє Союз угорців, які проживають у ЧР, Угорський культурний та інформаційний центр у Брно, громадсько-політичний рух «Співіснування», Асоціація угорських лікарів у ЧР та ще два угорські студентські об'єднання.

Єврейська меншина представлена такими організаціями: Єврейська громада в Празі, Єврейська громада, Єврейська громада міста Острава, Федерація єврейських громад в Чеській Республіці, Товариство християн і євреїв. Федерація акцентує свою увагу на зростанні правого екстремізму, який часто асоціюється з антисемітизмом і ксенофобією.

Російську національну меншину репрезентують такі громадські об'єднання: «Російські традиції», Товариство російськомовних студентів у Празі «Артек», Російська культурна асоціація у Празі, Союз російських письменників у Чеській Республіці, «Оберіг», Асоціація російських організацій. Найбільш активною є організація «Російські традиції», яка майже щороку бере участь у грантових програмах уряду і таким чином реалізовує свою діяльність через виконання ряду культурно-освітніх заходів. Розгалужену мережу організацій різного характеру також мають болгари, греки, серби.

Сегментація української громади. Процес формування української меншини у ЧР розпочався на початку ХХ ст. Остання хвиля поповнення української діаспори відбувається внаслідок трудових мігрантів у 1990 – 2010-х рр. Згідно з переписом населення 2001 р., у країні проживало близько 22 тис. українців. У період до наступного перепису чисельний склад української громади значно зріс і за переписом 2011 р. становив близько 118 тис. чол.

Українська меншина має власні організації, товариства, навчальні заклади, ЗМІ, радіопрограми. Права української громади на державному рівні захищає Комісія з питань національних меншин при уряді ЧР.

У структурі громадських організацій виділяються «Об'єднання українців та прихильників України в Чеській Республіці», «Українська ініціатива в Чеській Республіці», «Об'єднання українок в Чеській Республіці», «Рута», «Родина», «Українські матері», «Форум українців в Чеській Республіці», «Асоціація українців в Чеській Республіці», «Українські профспілки в Чеській Республіці», «Міжнародна федерація бойових мистецтв – спортивний клуб «Кобра», «Міжнародне об'єднання «Українська свобода». Також діють творчі

об'єднання «Товариство трудової міграції українців в ЧР «Берегня» і танцювальний колектив «Джерело».

У Чехії також визнана русинська національна меншина, чисельність якої за переписом 2001 р. становила близько 2 тис. осіб, хоча за різними оцінками число русинів у Чехії може сягати й 10 тис. чол. Русини в основному проживають у м. Прага, Богемії та Моравії. Русинська меншина має свої організації та друковані органи. Окремо варто виділити Об'єднання приятелів Підкарпатської Русі (*Spolecnost pratel Podkarpatske Rusi*), яке було створене ще в жовтні 1990 р. Русини Чехії мають власну національну раду. У 2011 р. у Чехії пройшла установча зустріч «Здружіння русинів – русинська ініціатива», метою якої є об'єднання русинів у ЧР та за кордоном. Дана організація презентує себе як інституція загальнодержавного характеру, що представляє національні інтереси русинів у Чехії.

Білатеральні зв'язки з Україною. Важливим етапом у зміцненні міждержавних взаємин ЧР та України став «Договір про дружні відносини і співробітництво між Україною та Чеською Республікою», підписаний 26 квітня 1995 р. Зокрема, ст. 17 декларувала, що дружні взаємини між народами, «мир, справедливість, демократія і стабільність вимагають, щоб етнічна, культурна, мовна і релігійна самобутність національних меншин користувалась взаємним захистом». Задля цього обидві держави зобов'язувались створювати необхідні умови відповідно до документів Наради з безпеки і співробітництва в Європі та інших міжнародних актів.

Водночас, на фоні успішних політичних та соціально-економічних проектів двох держав культурно-гуманітарна сфера в 1990-х рр. розвивалася доволі повільно та несистемно. Тільки в 2000-х рр. почало спостерігатися значне пожвавлення співробітництва Чехії та України в галузі освіти, культури, мистецтва. У 2000 р. була підписана Угода про наукове співробітництво між Національною академією наук України та Академією наук Чеської Республіки. У 2003 р. – Угода між Міністерством освіти і науки України та Міністерством освіти, молоді та спорту ЧР про співробітництво в галузі освіти і науки.

Із середини 2000-х років українські діаспорні організації та Посольство України у ЧР почали реалізувати програми щодо працевла-

штування українських заробітчан, оформлення документів на перебування в країні тощо. Останнім часом, завдяки мережі українських громадських організацій, поступово вдається подолати стереотипний імідж українців як представників «мафії» чи беззахисних заробітчан, на яких збагачуються так звані «клієнти».

Оригінальним досвідом встановлення, підтримання і вдосконалення українсько-чеських білатеральних взаємин є співпраця між краєм Височина та Закарпатською областю, угода щодо якої була підписана в 2008 р. У березні 2012 р. чеський партнер, враховуючи позитивні результати, вирішив продовжити дію угоди на невизначений термін. Прикметно, що сенатор М. Вистрчіл, колишній гетьман краю Височина, заснував у Сенаті групу друзів Закарпатської області, яка налічує 38 сенаторів.

Словацька Республіка

Етнонаціональна структура. Словацька Республіка належить до європейських країн з поліетнічним складом населення. За даними перепису 1991 р., майже 14% населення Словаччини не представляли титульну націю. Угорська меншина є найчисленнішою і сконцентрована у південній частині Словаччини, близько до угорського кордону. Друга найчисленніша етнічна меншина – роми, третя – етнічні чехи. Інші найбільш численні громади – це русини та українці, які проживають переважно у Східній Словаччині.

Подібні пропорції у структурі меншин зберігалися до 2001 р. У цьому переписі зафіксовані такі дані: найбільш численними залишалися угорська (520 528 осіб), ромська (89 920 осіб), чеська (44 620 осіб), русинська (24 201 особа) та українська (10 814 осіб) національні меншини. При цьому словаки становили 85,8 % населення країни, що у відсотковому вимірі практично не відрізняється від перепису 1991 р.

За переписом населення 2011 р. етнічні словаки становлять 80,7% населення країни, що майже на 5% менше, порівняно з 2001 р. Відповідно 19,3% населення Словаччини є представниками національних меншин. Аналіз перепису населення засвідчує, що швидкими темпами продовжують зростати ромська та русинська громади країни, тоді як чисельність угорців, чехів та українців дедалі скоро-

Можна так
...ської, сер
... як кільк
... загальна чи
... в той же час
... Це дає нам
... самоусвід
... груп та впр
... культурної

національна

національність	Е
Словаки	5
Угорці	4
Роми	
Русини	
Чехи	
Українці	
Німці	
Моравці	
Поляки	
Росіяни	
Болгари	
Хорвати	
Серби	
Євреї	
Інші	
невизначені	

Джерело: (електронний файл)

чується. Можна також констатувати, що зростає чисельність польської, хорватської, сербської, мораванської, особливо єврейської меншин, в той час як кількість німців та болгар скоротилася (табл. 8.4).

Отже, загальна чисельність населення СР з 1991 р. майже не змінилася, в той же час відсоток етнічного словацького населення скоротився. Це дає нам підстави стверджувати про ренесансні процеси етнічного самоусвідомлення у середовищі національних меншин і етнічних груп та впровадження СР не інтеграційної/асиміляційної, а мультикультурної моделі етнополітики.

Таблиця 8.4

Етнонаціональна структура населення Словацької Республіки

Національність	Переписи населення					
	2011		2001		1991	
	Всього	%	Всього	%	Всього	%
	5 397 036	100,0	5 379 455	100,0	5 274 335	100,0
Словаки	4 352 775	80,7	4 614 854	85,8	4 519 328	85,7
Угорці	458 467	8,5	520 528	9,7	567 296	10,8
Роми	105 738	2,0	89 920	1,7	75 802	1,4
Русини	33 482	0,6	24 201	0,4	17 197	0,3
Чехи	30 367	0,6	44 620	0,8	52 884	1,0
Українці	7 430	0,1	10 814	0,2	13 281	0,3
Німці	4 690	0,1	5 405	0,1	5 414	0,1
Моравці	3 286	0,1	2 348	0,0	6 037	0,1
Поляки	3 084	0,1	2 602	0,0	2 659	0,1
Росіяни	1 997	0,0	1 590	0,0	1 389	0,0
Болгари	1 051	0,0	1 179	0,0	1 400	0,0
Хорвати	1 022	0,0	890	0,0	-	-
Серби	698	0,0	434	0,0	-	-
Євреї	631	0,0	218	0,0	134	0,0
Інші	9 825	0,2	5 350	0,1	2 732	0,1
Невизначені	382 493	7,0	54 502	1,0	8 782	0,2

Джерело: Obyvatel'stvo SR podľa národnosti – sčítanie 2011, 2001, 1991 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://portal.statistics.sk/files/tab-10.pdf>

Нормативно-правове регулювання. Одним із перших європейських законодавчих актів, імплементованих у СР у сфері захисту прав етнічних спільнот, була Рамкова конвенція про захист національних меншин, яку Словаччина ратифікувала у вересні 1995 р. Причому Братислава свідомо пішла на моніторинг з боку структур ЄС щодо практичного виконання Конвенції про захист прав національних меншин. До 2009 р. відбулися три моніторингові цикли про стан імплементатії законодавства.

До основних нормативно-правових документів у сфері етнонаціональних відносин слід віднести Конституцію СР, закони про використання мов національних меншин, радіо, телебачення, вибори муніципальних органів тощо. Конституція забезпечує національним меншинам та етнічним групам право на розвиток власної культури, поширення та отримання інформації, спілкування рідною мовою з владою, об'єднання в національні асоціації, створення та підтримку власних освітніх та культурних закладів.

Структура етнополітичного менеджменту. Постійно діючим професійним консультативно-координаційним органом уряду СР у сфері захисту прав осіб, які належать до національних меншин та етнічних груп, є Рада уряду СР з прав людини, національних меншин та гендерної рівності. До компетенції Ради входить захист економічних, соціальних та культурних прав. У складі Ради функціонують постійно діючі Комітет з прав національних меншин та етнічних груп, а також Комітет по запобіганню та ліквідації расизму, ксенофобії, антисемітизму та інших форм нетерпимості. До складу Комітету входять по два представники від національних меншин з правом голосу та по два заступники від національних меншин та етнічних груп.

Проблеми меншин вирішуються на постійно діючих комісіях парламенту. У різні періоди у Словаччині діяли або продовжують функціонувати різні владні установи, до компетенції яких входить захист прав представників етнічних груп. Дорадчі органи з прав меншин також функціонують при різних міністерствах. Так, при Міністерстві культури діє секція культур меншин, обов'язками якої

є не лише організаційні моменти, а й розподіл фінансових ресурсів, а при Міністерстві шкільництва – рада з народного шкільництва, до якої входять представники національних меншин.

Дорадчим органом у сфері етнополітики є також Рада національних меншин та етнічних груп. Вона є координаційним органом у сфері імплементації Європейської хартії регіональних мов та мов меншин.

При прем'єр-міністрі СР є посада урядового комісара у справах національних меншин як консультативно-дорадчого органу, який відповідає за збереження, розвиток та підтримку прав осіб, що належать до національних меншин, розробку системних заходів щодо покращення становища національних меншин. Конституційні права національних меншин у Словаччині захищають загальні суди, але є також практика звернення до Конституційного суду.

Мовна політика та культурно-освітня сфера. Важливим документом, який був прийнятий СР у квітні 2001 р., є Хартія регіональних мов або мов меншин. Однак навіть у 2007 р. Рада Європи констатувала незадовільне виконання таких пунктів документа: вдосконалення законодавства щодо регіональних мов; встановлення 20% бар'єру на надання статусу регіональній мові меншини; полегшене вживання мови меншини в судочинстві та особистих назвах, в медіа; законодавче визначення вивчення русинської мови на всіх етапах навчального процесу. Як наслідок, із 2011 р. у СР ухвалено доповнення до Закону про вживання мов національних меншин від 1 вересня 2009 р., за яким допускається 15% бар'єр для вживання мов національних меншин, за умови мінімального збереження вищевказаної цифри протягом двох загальнонаціональних переписів, що було прийнято під впливом Ради Європи.

Уніфікованим нормативно-правовим документом є Закон СР про використання мов національних меншин, зі змінами та доповненнями від 2009 та 2011 рр. Він враховує вимоги Рамкової конвенції про захист прав національних меншин, Європейської хартії регіональних мов або мов меншин і забезпечує захист та розвиток основних

прав і свобод громадян держави, що належать до національних меншин. Їм гарантується право на навчання рідною мовою, користування нею в офіційному спілкуванні.

Мовами національних меншин, згідно з цим законом, визнані дев'ять мов: болгарська, чеська, хорватська, угорська, німецька, польська, ромська, русинська та українська. Закон надає меншинам, що тривалий час проживають у певному регіоні та нараховують протягом останніх двох переписів не менше 15%, право на використання рідної мови в зв'язках з органами державної влади. Для полегшення та спрощення цього процесу були розроблені спеціалізовані словники, зокрема угорський, русинський та ромський.

Статистичні дані засвідчують виконання Хартії мов, до прикладу, в судочинстві. Зокрема, окружний суд Братислави IV здійснював судові засідання з перекладачами на русинську та українську мови: у 2004 р. – 14 разів, 2005 р. – 1 раз, 2006 р. – 66 разів, 2007 р. – у 53-х судових засіданнях. Статистичні дані дозволяють встановити реальний стан вивчення рідної мови національними меншинами. Так, у 2008 р. українці мали 1 школу, 4 класи (загалом 59 учнів); русини – 2 школи, 4 класи (66 учнів).

Після 1989 р. у Словаччині розпочався процес розвитку ромської культури та традицій. Зокрема, в травні 1992 р. був створений «Театр Роматан» у м. Кошице. Публікуються літературні твори ромських письменників Елени Лачкової, Дезідера Банги, Йозефа Раваза та ін. У царині образотворчого мистецтва досягли успіхів Віола Петрашова-Стойкова, Дезідер Ферто, Аладар Курей, Юрай Гергель та ін. Питання кодифікації ромської мови було успішно вирішене у червні 2008 р. Ромські проблеми обговорюються в періодичній пресі, на радіо та телебаченні, в Інтернеті. Численні громадські організації ромів фінансуються як державою, так і міжнародними фондами.

На сучасному етапі в Словаччині діє широка мережа музеїв національних меншин, які проводять науково-дослідницьку, реставраційну, екскурсійну роботу, сприяють збереженню предметів матеріальної культури етнічних груп. Серед них: Музей культури угорців

Словаччини, Музей культури карпатських німців, Музей єврейської культури, Музей культури ромів Словаччини, Музей культури чехів, Музей культури хорватів Словаччини, Музей русинської культури в Пряшеві. Значну роботу з наукового вивчення та популяризації народної культури українців проводить Музей української культури в Свиднику.

Загалом із 2010 року в СР, згідно з прийнятим Народною Радою СР спеціальним Законом про надання субсидій урядом СР, у тому числі для розвитку культури національних меншин, діє спеціальна програма надання дотацій для розвитку культури національних меншин. Державна допомога виділяється на збереження, вияв, розвиток, захист ідентичності та культурних цінностей національних меншин, сферу міжкультурного та міжнаціонального діалогу. Відповідно розроблена електронна система субсидій.

Громадсько-політична репрезентація національних меншин та етнічних груп. У сфері публічної політики Словаччини найбільш резонансно про себе заявляє найбільша за чисельністю в країні угорська національна меншина. Політичні сили угорської громади Словаччини відрізнялися за своїми ідеологічними орієнтаціями. Так, Угорський християнсько-демократичний рух декларував консервативну ідеологію, Угорська громадянська партія – соціально-ліберальну, а «Співіснування» – право-ліберальну доктрину. На парламентських виборах 1990 та 1992 рр. інтереси угорців представляла коаліція політичних сил «Співіснування – Угорський християнсько-демократичний рух», яка отримала під час обох електоральних кампаній по 14 парламентських мандатів. Під час виборів 1994 р. була створена Угорська коаліція у складі Угорського християнсько-демократичного руху та Угорської громадянської партії, яка отримала дещо більше – 10,1% (17 мандатів).

Напередодні парламентських виборів 1998 р. три політичні партії (Угорський християнсько-демократичний рух, Угорська громадянська партія та «Співіснування») створили партію угорської коа-

ліції (УКП). Як результат, у вересні 1998 р. УКП здобула 9,12% голосів та 15 мандатів у парламенті. Вступивши в коаліцію, угорська політична сила розпочала лобіювання законодавчих змін у напрямі лібералізації статусу національних меншин та розширення повноважень органів місцевого та регіонального самоврядування. Однак прийнята реформа 2001 р. не врахувала вимоги меншини про створення окремої адміністративно-територіальної одиниці для угорського населення Словаччини. Вони розцінювалися як небезпечні для унітарної словацької національної держави автономістські домагання.

УКП тривалий час займала стабільну позицію в словацькому політикумі. Про це свідчать результати виборів до парламенту СР. Якщо на виборах 2002 р. УКП отримала 11,2% (20 мандатів), то в 2006 р. – 11,7% (20 мандатів). Крім цього, на виборах до Європейського парламенту УКП у 2004 та 2009 рр. делегувала двох своїх представників. Упродовж 1998 – 2006 рр. УКП входила до правлячої коаліції уряду М. Дзурінди та була представлена чотирма міністрами.

Утім у червні 2009 р. колишній засновник та лідер УКП у 1998 – 2007 рр. Б. Бугар створив власну політичну силу «Міст» (Most–Híd), яка орієнтується на міжетнічне співіснування та взаємне співробітництво між словаками та угорцями. УКП опинилася в опозиції до правлячої коаліції уряду Р. Фіцо. Саме тому на виборах 2010 р. УКП вже не досягла необхідного бар'єру для проходження в парламент (109 638 голосів, або 4,3%), а на останніх парламентських виборах у березні 2012 р. УКП знову отримала подібний результат (109 483 голоси, або 4,3%). Як наслідок подібних електоральних невдач, уже у вересні 2012 р. УКП навіть змінила назву на Партію угорської громади.

Таким чином, угорська електоральна ніша виявилася розпорошеною між УКП та «Міст». Остання політична сила на парламентських виборах 2010 р. здобула 8,1% (14 мандатів), а під час виборів 2012 р. – майже 7% (13 мандатів у парламенті). Ядро електоральної підтримки «Міст», як і УКП, знаходиться у Дунайській низині

(окреси Дунайська Стреда, Комарно, Галанта, Шаля, Нове Замки). В центральньо-східному регіоні Словаччини «Міст» здобув підтримку в окресах Рімавска-Собота та Рожнява.

Крім політичних партій, угорська національна меншина представлена також численними громадськими організаціями. Серед них варто назвати Угорський соціально-культурний союз, «Студентську мережу» в Братиславі, Союз угорських студентів.

Національною меншиною, яка також представлена на рівні словацького політикуму, є роми. Ще в листопаді 1989 року Ромська громадська ініціатива (РГІ) підтримала процеси демократизації, чим привернула увагу та здобула підтримку ромів Чехословаччини. У 1990 році РГІ була зареєстрована як політична партія, яка поставила за мету гарантування ромам рівноправного становища у суспільстві, акцентуючи на їх соціально-економічних та освітніх проблемах.

Крім РГІ, були створені також інші ромські політичні партії (політичний рух ромів Словаччини «РОМА», Партія ромської коаліції, Партія ромського союзу Словаччини), які не мали суттєвого впливу. Слід відзначити, що ромським політичним партіям не вдалося здобути вагомий підтримки електорату і бути представленими хоча б на рівні одного депутата в парламенті. До прикладу, на парламентських виборах 1992 р. РГІ отримала 18 343 (0,6%) голоси, 1994 р. – 19 542 (0,7%), 2002 р. – 8420 (0,3%) голосів виборців. На останніх виборах до парламенту Партія ромського союзу Словаччини здобула 2891 голос виборців (0,1%), опинившись на передостанньому місці в рейтингу політичних симпатій словацького електорату. Таким чином, велика кількість громадсько-політичних організацій та амбіції лідерів істотно розпорошують ромський електорат СР.

Серед громадських організацій ромської спільноти Словаччини виділяються: Центр соціальної допомоги молоді KARI, Рада недержавних організацій ромських громад, «Освіта» (EDUKACIA – AMORO DRUM), «За співіснування», Інститут ромології та багато інших.

Після 1989 р. німецька меншина відродила власні традиції громадського життя і утворила Карпато-німецьке об'єднання Словаччини та Карпато-німецьку асоціацію. Згодом була утворена молодіжна організація німців Словаччини.

Із 1990 р. діє Хорватський культурний союз Словаччини, а у 1994 р. моравська громада створила Асоціацію мораван, які свою діяльність розгорнули в основному в містах Нітра та Превізда. Болгари є об'єднаними в рамках культурного союзу болгар та їх друзів у Словаччині «Христо Ботев». У Банській Бистриці традиції російської культури підтримує громадська організація «Росія», у м. Мартін – громадська асоціація «Руслана», а в м. Нітра – крайове російськомовне об'єднання «Громада». Польська громада об'єднана в Польський клуб з центром у Братиславі. Регіональні осередки представлені також в містах Мартін та Кошице.

Сегментація української громади. Як відомо, Пряшівщина вважається українською етнічною територією у північно-східній частині Словаччини. Українське населення Пряшівського краю, особливо в межах сучасних районів Стара Любовня, Бардейов, Свидник та Гуменне, є автохтонним. У силу історичних обставин серед місцевого українського населення тут збереглася самоназва «русини». Саме ця обставина й стала предметом для наукових дискусій та громадського розмежування єдиної етнокультурної спільноти на українську та русинську групи.

За переписом населення 1991 р. русинську ідентичність задекларували 17 197 чол., а 13 287 осіб визначили себе українцями. Русинські громадські діячі Словаччини навіть часто звинувачують українську інтелігенцію у створенні штучного народу «русини-українці», наполягаючи на відсутності спільних рис в українців та русинів Словаччини. Вже під час перепису населення 2001 р. русинів нараховувалося 24 201 особа, з них 87,39% проживали саме в Пряшівському краї. Українці проживають не так компактно як русини, але все ж із загальної кількості 10 814 осіб у Пряшівському краї проживали 62,7%. Зі статистики видно,

що чисельність русинів упродовж двох переписів зросла, а українців – зменшилася.

Станом на 2011 р. русинами себе назвали 33 482 особи (0,6%), тоді як українцями тільки 7430 чол. (0,1%). Найчисленнішою є русинська громада у Пряшівському та Кошицькому краях. Примітно, що спостерігається пропорційне компактне проживання українців та русинів на одних й тих територіях. Це породжує ряд зауважень стосовно специфіки етноідентифікації українців та русинів, остаточні відповіді на які, зважаючи на заполітизованість русинського питання на сучасному етапі, ще повинні дати фахові історики, етнологи та соціологи.

Ще з соціалістичних часів русини та українці мали великий вплив у Комуністичній партії Чехословачини (пізніше – Словачини), яка розвивала соціально-економічну інфраструктуру північно-східних регіонів. Після падіння комуністичного режиму частина інтелігенції підтримала українську національність, при цьому не заперечуючи етноніму «русин». Таким чином, виник новий етнонім «русини-українці». Інша частина відкинула українську ідентичність, підтримавши ідею окремішності русинів як національності та утворивши при цьому власну організацію «Русинська оброда». Одразу було визначено основні пункти діяльності організації, зокрема: визнання русинів окремою національністю, кодифікація русинської мови, запровадження її в школах, створення кафедри русинської мови, редакцій періодичних і неперіодичних видань, радіо та телебачення, просвітницька діяльність, інтеграція до Всесвітнього конгресу русинів, співпраця з русинами в інших країнах.

Відкритою консультаційною платформою русинів у Словаччині є «Круглий стіл русинів Словаччини», метою діяльності якого є об'єднання русинського руху в країні, захист конституційних прав та покращання якості життя русинів. Русини не мають загальнодержавної політичної партії, однак позитивом для меншини є створення у 2010 р. регіональної партії «Наш край», яка презентує в першу чергу інтереси національних меншин. Ініціатором створення партії

було Товариство інтелігенції русинів Словаччини. Одним із пріоритетних завдань організації є налагодження конструктивного діалогу між русинами та українцями Словаччини у політичній площині, незважаючи на їх протилежні погляди щодо подальшого етнічного розвитку.

Можемо стверджувати про сегментацію українців та русинів як про одну з причин асиміляції української громади у Словаччині. Мала чисельність меншини не має потенціалу для належного політичного представництва в парламенті. Дисперсне позиціонування українців і русинів є причиною незначних коштів, які словацький уряд виділяє для задоволення потреб меншин. Як наслідок, обидві громади скаржаться на недостатню державну підтримку освіти та культури.

Конфлікт між русинами-українцями та русинами стосується, насамперед, інтелігенції, яка представляє обидва напрями. Більше того, довести практичну відсутність відмінностей між русинами та українцями Східної Словаччини на побутовому рівні можна, посилаючись на дослідження фольклору. Варто також згадати, що в 1996 р. за участі представника уряду був підписаний протокол між Союзом русинів-українців Словаччини та «Русинською обродою», в якому визнається, що русини і українці становлять єдину і неподільну націю.

Важливими питаннями для русинів є мова та освіта, які є індикаторами їх асиміляції в країні. Станом на 1995 р. русини СР вже мали кодифіковану мову. Існують значні проблеми кодифікації, адже практично діють два діалекти русинської мови в Словаччині – західноземплинський та східноземплинський, не кажучи вже про відмінності русинської мови в Сербії, Угорщині чи Україні.

Наразі практичне вживання русинської мови відбувається в побутовій, урядовій, театральній, медійній, освітній, конфесійній та літературній сферах життя. Загалом перспективи русинського шкільництва є досить примарними, адже відбувається швидка асиміляція русинської молоді в напрямку словакізації. Русинська мова

включена в програму виключно як факультатив чи курс за вибором. Відсутнє матеріальне заохочення вчителів із боку міністерства (хоча інші меншини таку підтримку отримують). Загалом треба відзначити значну активність русинських діячів Словаччини у пошуках ефективного менеджменту в русинському шкільництві. Однак процес вивчення русинської мови та літератури гальмується структурою системи освіти СР. Важливим для русинської громади є проект вечірніх шкіл, ініціатором якого виступив «Круглий стіл русинів Словаччини».

Таким чином, на теренах Східної Словаччини проходить поступовий процес асиміляції українського населення. Причини цього можуть бути різними: громадська сегментація меншини, міжетнічні шлюби, ряд психологічних причин, що властиво, в першу чергу, молодому поколінню з новими ціннісними орієнтирами та стереотипами. Ставлення СР до русинів може бути використане як позитивний аргумент на користь етнонаціональної політики країни, для спростування обвинувачень у застосуванні переслідувань національних меншин. Отже, русинська проблема СР є в першу чергу протистоянням між проукраїнськи та прорусинськи налаштованою інтелігенцією.

Білатеральні зв'язки з Україною. Між Словацькою Республікою та Україною підтримуються досить добрі стосунки, але залишається невирішеним одне з головних міждержавних питань, а саме – русинське. Для вирішення проблем української громади у 1995 р. була створена Змішана українсько-словацька комісія з питань національних меншин, освіти та культури, яка почергово засідає в Україні та Словаччині. Цьому передувало підписання 29 червня 1993 р. Договору про добросусідство, дружні відносини і співробітництво між Україною та СР. Основною метою договору є підтримання дружніх відносин між народами та забезпечення етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності національних меншин, створення для цього відповідних умов.

Загалом договірно-правова база двосторонніх українсько-словацьких відносин містить понад 80 документів, серед яких – угоди

про співробітництво на регіональному рівні, творчу співдружність, співробітництво у сфері інформації тощо. Співробітництво між СР та Україною відбувається також на рівні окремих організацій, товариств. Однією з найактивніших організацій є Союз русинів-українців СР, яка, проте, висловлює деякі невдоволення з приводу реалізації Договору про добросусідство.

Висновки

Таким чином, широкий спектр демократичних перетворень, що відбувалися в кінці ХХ – на початку ХХІ ст., закономірно охопив етнополітичну складову суспільно-політичного життя країн Вишеградської четвірки. Окресливши на початку 1991 р. загальний євроатлантичний вектор, Республіка Польща, Угорщина, Чеська та Словацька Республіки впродовж тривалого періоду реформували національне законодавство відповідно до міжнародних стандартів захисту прав національних меншин та етнічних груп. Ратифікованими є ряд міжнародно-правових документів, серед яких виділяються Європейська хартія регіональних мов або мов меншин (1992 р.) та Рамкова конвенція про захист прав національних меншин (1995 р.). Країни Вишеградської групи розбудували розгалужену структуру етнополітичного менеджменту, який включає стратегічний (рішення на вищому законодавчому та виконавчому рівнях держави), тактичний (конкретні заходи органів виконавчої влади) та оперативний (реалізація етнополітики в регіонах) рівні.

Серед особливостей залучення етнічних груп у політику РП варто виділити громадсько-політичну активність німецької та сілезької етнічних громад. Угорщина вдало започаткувала та вдосконалює модель представницької демократії національних та етнічних меншин, яка передбачає вибори та функціонування органів місцевого самоврядування етнічних груп. СР вирізняється широкою палітрою представництва національних меншин через мережу численних громадських організацій. У Словаччині забезпечується парламентське представництво угорської національної меншини. На рівні громадянського суспільства про

себе заявили регіональні ромські політичні партії та громадські об'єднання.

У форматі етнополітичного плюралізму впродовж останнього часу в країнах Вишеградської групи відбулися значні етноренесансні, етноідентифікаційні та міграційні трансформації. У всіх державах Центральної Європи відбулася сегментація української меншини, тобто поділ на власне українську та русинську етнічні громади. У Польщі задекларували свою етнокультурну специфіку кашуби, сілезці та лемки. Подібно до мораванців Чеської Республіки та Словаччини, за переписом 2011 р. себе задекларували також етнографічні групи польського етносу – гуралі та кочев'яки. У СР істотно збільшилася кількість русинів та ромів. У ЧР внаслідок міграційних процесів сформувалися нові меншини – українці, росіяни та в'єтнамці. В Угорщині, незважаючи на умовність статистичних даних, зберігають та декларують власну ідентичність роми та німці. Поряд із формуванням мультикультурної мозаїки країн Центральної Європи, також відбувається паралельний процес утвердження національної ідентичності, насамперед – завдяки високому рівню володіння державною мовою у всіх без винятку державах.

Безперечно, в центральноевропейських країнах є ряд проблем, і в етнополітичній сфері зокрема. Критики вказують на електорально-інженерійну передумову розпорошеності ромів та угорськомовних виборців СР, апріорну неспроможність держав Вишеградської четвірки вирішити соціально-економічні проблеми ромського населення. Національно-патріотичні дослідники та політики констатують штучність русинської проблеми в цих країнах. Однак можна стверджувати, що кращі зразки накопиченого чотирма країнами Центральної Європи етнонаціонального досвіду необхідно застосовувати в контексті реалізації політики мультикультуралізму та становлення національної ідентичності європейського типу в Україні.

**ПОЛІТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ
У КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ
наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть**

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Коректура • Антон Безвершенко
Комп'ютерна верстка • Мирослава Токар
Дизайн обкладинки • Катерина Малько

Підписано до друку 04.05.2016. Формат 64x90/16.
Папір офсетний. Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 31. Тираж 100 прим. Замов. № 293.

Видано та віддруковано в ТОВ “Поліграфцентр “Ліра”:
88000, м. Ужгород, вул. Митрака, 25
www.lira-print.com

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ЗТ №24 від 7 листопада 2005 року.